

บทที่ 2

บริบทของพื้นที่ศึกษา

ในบทนี้กล่าวถึงภาพรวมของพื้นที่ศึกษาคือชุมชนแออัดในพื้นที่เมืองเก่าเขตกลางคันคร รุ่นที่ 1 เพื่ออธิบายถึงประวัติศาสตร์ของพื้นที่เมืองเก่าลำปางและการเลือกพื้นที่ศึกษา ลักษณะทางกายภาพ ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่เมืองเก่าที่มีความสัมพันธ์กับตั้งถิ่นฐานของชุมชนในเขตโบราณสถาน และสิทธิในการครอบครองที่ดินของชุมชนในเขตเมืองเก่า ตลอดจนลักษณะของประชากร สภาพทางเศรษฐกิจ และสังคม ลักษณะของที่อยู่อาศัยในชุมชนแออัด และระบบสาธารณูปโภคในชุมชน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับการเกิดและการขยายตัวของพื้นที่ของชุมชนแออัดในพื้นที่เมืองเก่าลำปาง

จังหวัดลำปางเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย ที่พบปัญหาในเรื่องการรุกกล้าเข้าไปครอบครองเพื่ออยู่อาศัยในพื้นที่เมืองเก่า ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาชุมชนแออัดในเขตเมือง และพบว่าพื้นที่เมืองเก่าลำปางเป็นพื้นที่ที่มีชาวบ้านเข้าไปบุกรุกอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก โดยพื้นที่เมืองเก่าลำปาง แบ่งออกเป็นสามเมืองตามยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ 1) เมืองเขตกลางคันคร รุ่นที่ 1 ตั้งอยู่ในเขตตำบลเวียงเหนือ สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1223 โดยพระสุพรรณภุมณี และพรานเขลางค์เพื่อเป็นราชธานีของเจ้าอนันตยศ ซึ่งเป็นโอรสของพระนางจามเทวี และสร้างเมืองให้เป็นเมืองคู่แฝดกับพระนครหริภุญชัย โดยมีพื้นที่ประมาณ 600 ไร่ และมีองค์ประกอบของเมือง ได้แก่ กำแพงเมือง คูเมือง และวัด และมีการสร้างประตูเมืองทั้งหมดหกประตู โดยลักษณะของเมืองสร้างเป็นรูปคล้ายหอยสังข์ 2) เมืองเขตกลางคันคร รุ่นที่ 2 ตั้งอยู่ในเขตตำบลเวียงเหนือ เป็นเมืองที่สร้างขึ้นทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้เชื่อมต่อกับเมืองเขตกลางคันคร รุ่นที่ 1 โดยสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1844 โดยขุนไชยเสนา พระโอรสของพระยามังราย โดยมีพื้นที่ประมาณ 200 ไร่ และมีองค์ประกอบของเมือง ได้แก่ กำแพงเมือง คูเมือง และมีการสร้างประตูเมืองทั้งหมดสี่ประตู โดยลักษณะของเมืองสร้างเป็นรูปคล้ายปีกนก 3) เมืองเขตกลางคันคร รุ่นที่ 3 ตั้งอยู่ในเขตตำบลหัวเวียง สร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2330 - 2337 ในสมัยเจ้าดำโสมซึ่งเป็นเจ้าเมืองปกครองนครลำปางองค์ที่สอง โดยมีพื้นที่ประมาณ 330 ไร่ และมีองค์ประกอบของเมือง ได้แก่ กำแพงเมือง และคูเมือง เป็นแนวยาวขนานไปตามเส้นถนนรอบเมือง และมีการสร้างประตูเมืองทั้งหมดห้าประตู โดยลักษณะของเมืองสร้างเป็นรูปคล้ายปีกนก (ศักดิ์ รัตนชัย, 2546) ซึ่งพื้นที่เมืองเก่าทั้งสามเมืองนี้มีชาวบ้านเข้าไปอยู่อาศัยในเขตโบราณสถานแตกต่างกันไปตามสภาพของพื้นที่โบราณสถาน และประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชน เป็นต้น

จากปัญหาการรุกรานเข้าไปครอบครองเพื่ออยู่อาศัยในพื้นที่เมืองเก่า ผู้ศึกษาได้เลือกพื้นที่ศึกษาคือพื้นที่เมืองเก่าเขลางค์นคร รุ่นที่ 1 เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีชาวบ้านเข้าไปบุกรุกเพื่ออยู่อาศัยในพื้นที่โบราณสถานเป็นจำนวนมาก และจากข้อมูลในปี พ.ศ. 2548 พบว่ามีจำนวนชาวบ้านที่บุกรุกในพื้นที่เมืองเก่า จำนวน 684 ครัวเรือน (สำนักงานธนารักษ์จังหวัดลำปาง, 2548) และพบการบุกรุกพื้นที่โบราณสถานของชาวบ้านหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับเอกสารสิทธิ์ในพื้นที่โบราณสถาน กลุ่มชาวบ้านที่บุกรุกครอบครองพื้นที่โบราณสถานโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ กลุ่มชาวบ้านที่เช่าที่ราชพัสดุในพื้นที่โบราณสถานจากกรมธนารักษ์ และกลุ่มชาวบ้านที่เช่าที่วัดเก่าในพื้นที่โบราณสถานจากกรมการศาสนา และพื้นที่เมืองเก่าเขลางค์นคร รุ่นที่ 1 มีสภาพของโบราณสถานส่วนใหญ่ที่ยังคงสภาพสมบูรณ์ โดยสามารถมองเห็นแนวเขตโบราณสถานเดิมได้อย่างชัดเจน ประกอบกับการที่หน่วยงานรัฐหลายหน่วยงาน ได้แก่ กรมศิลปากร กรมธนารักษ์ และกรมที่ดิน เป็นต้น ได้เข้าไปอ้างสิทธิ์ที่ดินในเขตโบราณสถานว่าเป็นพื้นที่ของรัฐ และต้องการอนุรักษ์โบราณสถานในเขตเมืองเก่า โดยเน้นแนวความคิดการไล่อพยพชุมชนออกจากพื้นที่โบราณสถาน ทำให้เกิดความขัดแย้งกับชาวบ้านในชุมชนแออัดขึ้น โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ต้องการย้ายออกไปจากพื้นที่เมืองเก่า ดังนั้นพื้นที่เมืองเก่าเขลางค์นคร รุ่นที่ 1 จึงเป็นพื้นที่ที่น่าสนใจในการศึกษาครั้งนี้ ทั้งในเรื่องของพัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนแออัดในพื้นที่เมืองเก่า ความสลับซับซ้อนของสิทธิและความขัดแย้งในการจัดการชุมชนแออัดในพื้นที่เมืองเก่า และการมีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนแออัดในพื้นที่เมืองเก่าระหว่างหน่วยงานรัฐและชุมชน

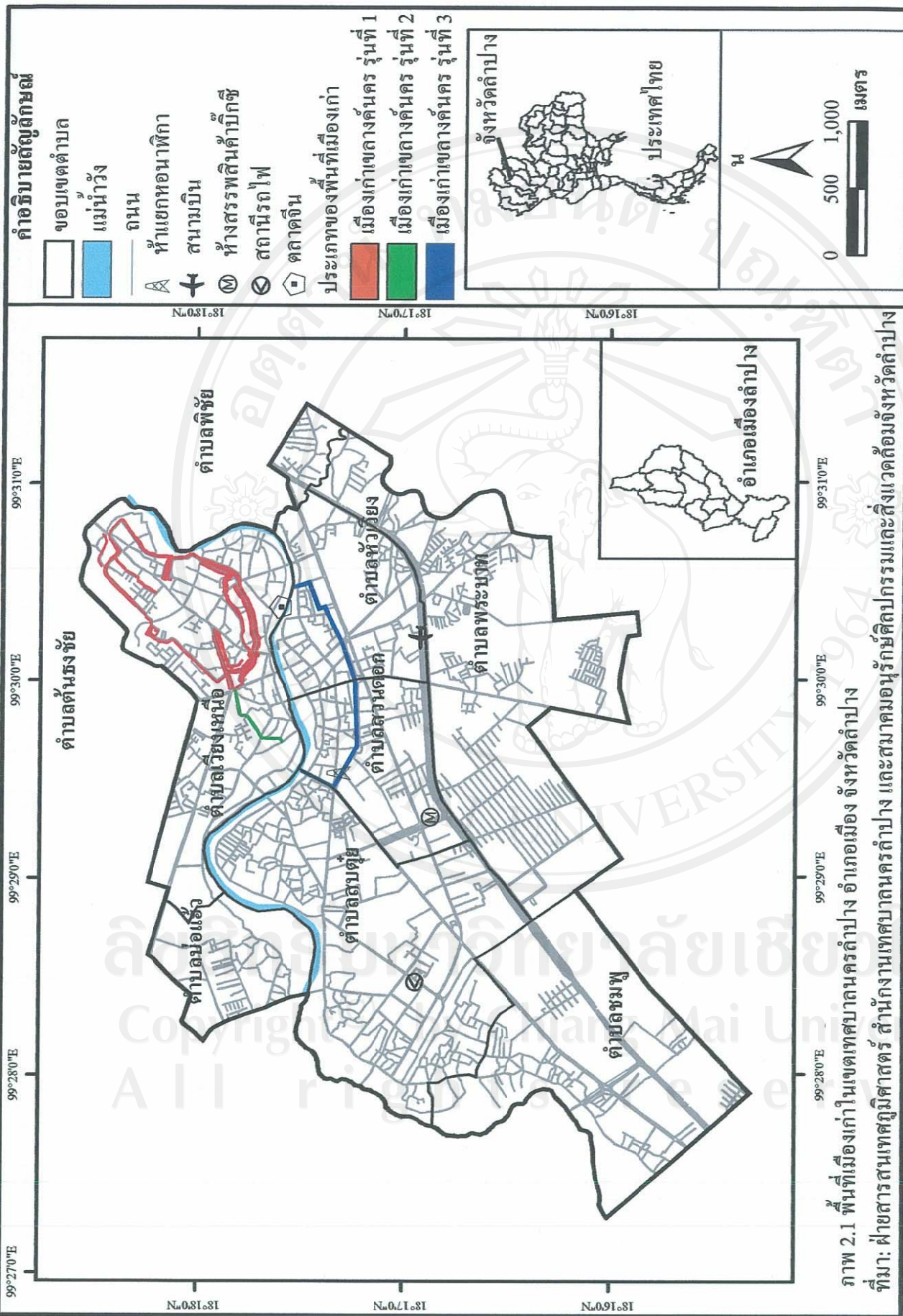
2.1 ลักษณะทางกายภาพ

2.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

พื้นที่เมืองเก่าเขลางค์นคร รุ่นที่ 1 ตั้งอยู่พิกัดทางภูมิศาสตร์ ละติจูดที่ 18 องศา 17 ลิปดา ถึง 18 องศา 19 ลิปดา ตะวันออก และลองจิจูดที่ 99 องศา 29 ลิปดา ถึง 99 องศา 31 ลิปดา เหนือ และตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครลำปาง ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง มีเนื้อที่

2.07 ตารางกิโลเมตร หรือ 12,840.65 ไร่ (ภาพ 2.1) โดยมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
ทิศใต้	ติดต่อกับตำบลหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับตำบลสบตุ๋ย และตำบลบ่อแฮ้ว อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ภาพ 2.1 พื้นที่เมืองเก่าในเขตเทศบาลนครลำปาง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
ที่มา: ฝ่ายสารสนเทศภูมิศาสตร์ สำนักงานเทศบาลนครลำปาง และสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมจังหวัดลำปาง

2.1.2 ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ศึกษาเป็นพื้นที่เมืองเก่าที่มีรูปร่างยาวรีขนานไปตามแนวแม่น้ำวัง มีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำวัง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบดินตะกอนเก่าและที่ราบดินตะกอนใหม่ ซึ่งอยู่สูงจากระดับน้ำทะเล 236 - 245 เมตร สภาพของพื้นที่มีความเหมาะสมในการทำเกษตรและการสร้างเมืองเพื่ออยู่อาศัย และการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยลักษณะพื้นที่มีความลาดชันสูงต่ำสลับกันไป และพื้นที่ส่วนใหญ่จะอยู่สูงกว่าระดับแม่น้ำ ซึ่งจะช่วยในการระบายน้ำฝนในพื้นที่เมืองให้ไหลลงสู่แม่น้ำได้เร็วยิ่งขึ้น และไม่ท่วมขังเป็นเวลานาน โดยระดับความสูงจะวางตัวในแนวทิศตะวันออกเฉียงเหนือไปยังแนวทิศตะวันตกเฉียงใต้ และเพิ่มระดับความสูงออกจากสองฝั่งแม่น้ำวัง โดยขกระดับความสูงขึ้นเรื่อย ๆ ตามที่ราบเชิงเนินเทือกเขาขุนตาล และเทือกเขาผีปันน้ำ โดยมีแม่น้ำวังเป็นแม่น้ำธรรมชาติ และมีทิศทางการไหลไปในแนวทิศตะวันออกเฉียงเหนือไปยังทิศตะวันออกเฉียงใต้ ลักษณะทิศทางการไหลของแนวแม่น้ำมีความเหมาะสมในการตั้งถิ่นฐานของเมืองในอดีต ซึ่งแม่น้ำในอดีตเคยใช้เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้าทางน้ำ และเป็นแหล่งขนส่งอาหารให้กับชาวเมือง (เทศบาลนครลำปาง, 2548)

2.1.3 ลักษณะภูมิอากาศ

เนื่องจากลักษณะพื้นที่ของชุมชนเมืองลำปาง มีลักษณะเป็นแอ่งคล้ายก้นกระทะ ทำให้อากาศร้อนอบอ้าวเกือบตลอดทั้งปี โดยในฤดูร้อนอากาศจะร้อนจัดและในฤดูหนาวอากาศจะหนาวจัด โดยมีอุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี 25.9 องศาเซลเซียส มีอุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 41.5 องศาเซลเซียสในเดือนเมษายน และอุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 14.9 องศาเซลเซียสในเดือนมกราคม และปริมาณน้ำฝนรวมเฉลี่ยตลอดปีที่วัดได้ 1,076.8 มิลลิเมตรต่อปี และลักษณะภูมิอากาศแบ่งออกได้เป็นสามฤดู (สถานีอุตุนิยมวิทยาลำปาง, 2548) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.1.3.1 ฤดูร้อนเริ่มประมาณต้นเดือนมีนาคมจนถึงกลางเดือนพฤษภาคม และสภาพอากาศร้อนอบอ้าวมาก และเดือนที่มีอากาศร้อนที่สุดคือเดือนเมษายน

2.1.3.2 ฤดูฝนเริ่มประมาณกลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม ซึ่งเป็นระยะที่ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดเข้าสู่ประเทศไทย สภาพอากาศจะเริ่มชุ่มชื้นและมีฝนตกชุก และเดือนที่มีฝนตกมากที่สุดคือเดือนกันยายน

2.1.3.3 ฤดูหนาวเริ่มประมาณเดือนพฤศจิกายนจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ ซึ่งเป็นช่วงที่ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดปกคลุมประเทศไทย สภาพอากาศจะหนาวเย็นและแห้ง และเดือนที่มีอากาศหนาวจัดคือเดือนมกราคม

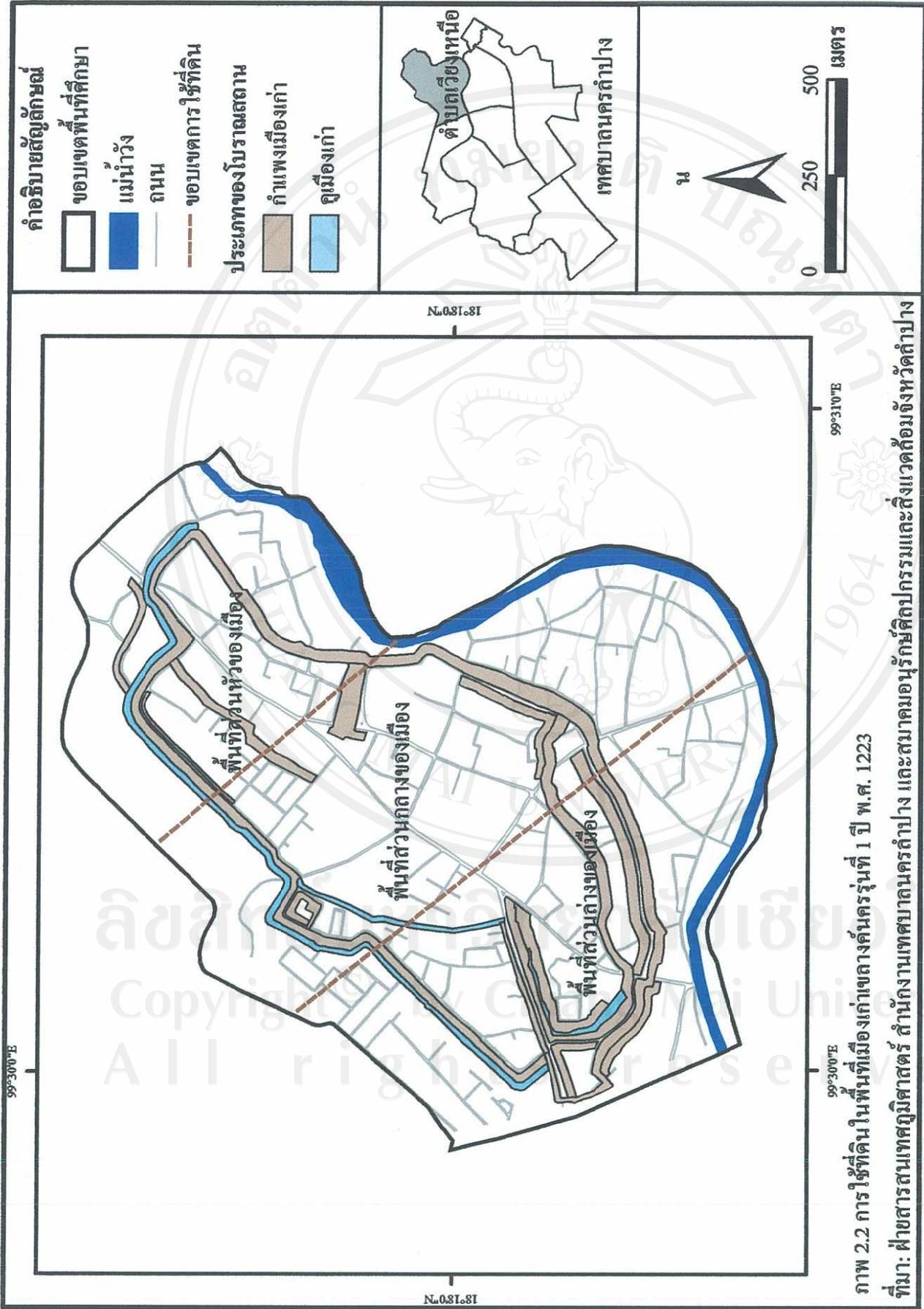
2.2 ความสำคัญทางประวัติศาสตร์

ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าเขลางค์นครรุ่นที่ 1 เป็นการนำเสนอเนื้อหาในเรื่องบทบาทความสำคัญของพื้นที่เมืองเก่า และองค์ประกอบของโบราณสถาน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการเกิดและการขยายตัวของชุมชนแออัดในพื้นที่เมืองเก่า โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 บทบาทความสำคัญด้านการวางผังเมือง

เมืองเขลางค์นครรุ่นที่ 1 สร้างบนเนินราบฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวัง แนวแกนของเมืองได้มีการวางในแนวทะแยงทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศตะวันตกเฉียงใต้ โดยมีการใช้ประโยชน์ที่ดินของเมืองแบ่งออกเป็นสามส่วน (ภาพ 2.2) ดังนี้ 1) พื้นที่ส่วนบนของเมือง โดยพื้นที่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นพื้นที่ส่วนหัวของเมือง พื้นที่บริเวณนี้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 1223 โดยใช้ประโยชน์ในด้านกิจกรรมทางศาสนา และยังใช้เป็นพื้นที่ในการเตรียมความพร้อมทางด้านการทหาร โดยมีพื้นที่ทางด้านทิศเหนือของเมืองเป็นทางเข้าออกของกองทัพ และมีประตูมาเป็นประตูชัยของเมือง โดยใช้เป็นที่รวมกำลังพลทางทหาร 2) พื้นที่ส่วนกลางของเมือง เป็นพื้นที่ที่อยู่ต่อจากพื้นที่ส่วนบนของเมืองลงมา โดยเป็นพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 1223 และในอดีตพื้นที่ตอนกลางฝั่งตะวันออกนั้นเป็นย่านที่อยู่อาศัยของเจ้าผู้ครองนครและครอบครัว สำหรับพื้นที่ตอนกลางฝั่งตะวันตกจะเป็นพื้นที่ว่าง เรียกว่า ช่วงเมืองหรือสนามหลวงของเมือง เพื่อใช้เป็นที่ว่างลานเมืองและใช้พื้นที่หยุดพักรวมพลของกองคาราวาน วัวต่าง ม้าต่าง และกองเกวียน ที่มีการนำผลผลิต เช่น ข้าว และสินค้าต่าง ๆ เข้ามาทำการค้าขายภายในพื้นที่เมืองเก่า และยังใช้เป็นลานประกอบพิธีกรรม งานประเพณีของชาวเมือง เช่น การประกอบพิธีกรรมทางด้านศาสนา งานแห่พระและสงฆ์น้ำพระประจำเมือง งานเทศกาลทำบุญสะเดาะเคราะห์เพื่อสืบชะตาเมือง เป็นต้น 3) พื้นที่ส่วนล่างของเมือง อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ พื้นที่บริเวณนี้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 1223 โดยเป็นย่านที่พักอาศัยและประกอบการค้าขายทางเรือในการติดต่อการค้าจากเมืองด้านเหนือ โดยพ่อค้าจะล่องแพ และเรือจากเมืองแจ้ห่มเพื่อเอาของป่ามาขาย และมีพ่อค้าเรือจากทางใต้ ได้แก่ เมืองตาก เมืองเถิน เวียงพระธาตุ (ลำปางหลวง) เวียงทางน้ำลำปางกลาง ซึ่งพบว่าเมืองหน้าด่านทางน้ำที่กล่าวมาข้างต้นได้เข้ามาจอดเรือและทำการค้าขายในเขตเมืองเก่าลำปาง (ศักดิ์ รัตนชัย, 2546)

การจัดวางผังเมืองภายในพื้นที่เมืองเขลางค์นคร รุ่นที่ 1 ได้วางผังองค์ประกอบของเมืองเพื่อความสะดวกในการเดินทางไปมาหาสู่กัน โดยกำหนดให้มีระยะทางสำหรับการเดินเท้าเฉลี่ยประมาณ 600 - 700 เมตร ก็สามารถเข้าถึงศาสนสถาน และชุมชนที่อยู่อาศัยหรือพื้นที่บริเวณชุมชนเมือง เช่น ตลาด หรือช่วงเมือง เป็นต้น และในปัจจุบันพบว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินในอดีตได้เปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลา และการพัฒนาบ้านเมืองในแต่ละยุคสมัยที่ผ่านมา การใช้ประโยชน์

ภาพ 2.2 การใช้ที่ดินในพื้นที่เมืองเก่ากลางคันครุวันที่ 1 ปี พ.ศ. 1223
ที่มา: ฝ่ายสารสนเทศภูมิศาสตร์ สำนักงานเทศบาลนครลำปาง และสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมจังหวัดลำปาง

ที่ดินที่เป็นกิจกรรมที่สำคัญและยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ที่ยังพบเห็นได้ในชุมชนเมืองเก่าในปัจจุบัน เช่น กิจกรรมทางศาสนา การเข้าวัดทำบุญและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การใช้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบกิจกรรมตามความเชื่อของแต่ละชุมชน เช่นการพ่อนผี การสวดเบิก การขอย (ขอขมา) คุณแม่ น้ำ และการสืบชะตาเมือง เป็นต้น

2.2.2 บทบาทความสำคัญด้านองค์ประกอบของพื้นที่โบราณสถาน

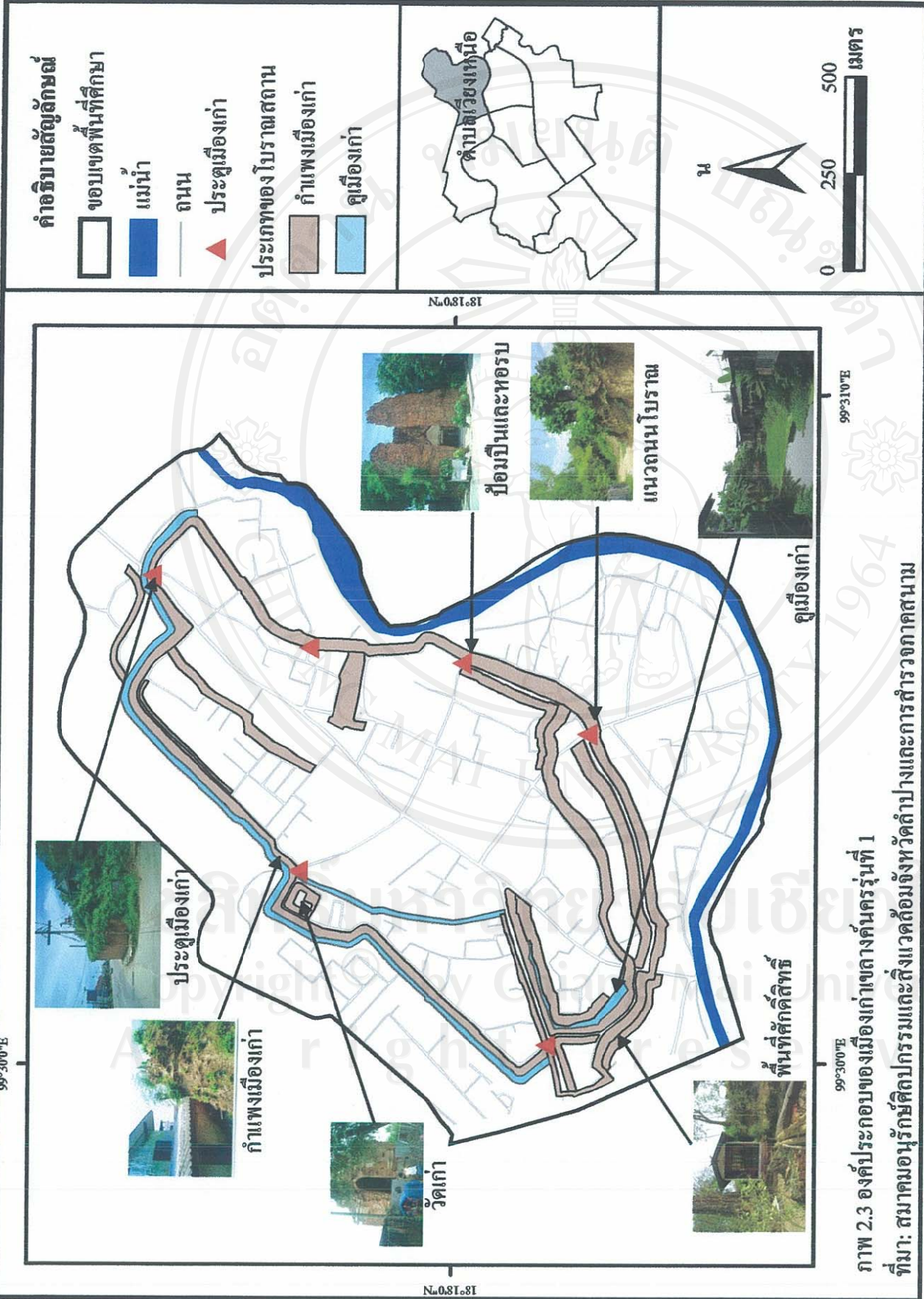
บทบาทความสำคัญของพื้นที่โบราณสถานในเมืองเก่าเขลางค์นคร รุ่นที่ 1 ได้แก่ พื้นที่กำแพงเมืองเก่า คูเมืองเก่า ประตูเมืองเก่า ทางเดินโบราณ ป้อมปืนและหอรบโบราณ วัดเก่า และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในเขตเมืองเก่า ซึ่งประเภทของพื้นที่โบราณสถานที่กำลังกล่าวมาข้างต้นได้สร้างขึ้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 1223 และมีการใช้ประโยชน์ที่ดินสืบทอดต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง (ภาพ 2.3) โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.2.2.1 พื้นที่กำแพงเมืองเก่า

กำแพงเมืองเก่าเขลางค์นครรุ่นที่ 1 สร้างขึ้นเป็นขอบเขตของเมือง มีความยาวล้อมรอบเมืองประมาณ 5.5 กิโลเมตร ความกว้างของฐานกำแพงเมืองประมาณ 8 เมตร และมีความสูงโดยเฉลี่ย 15 เมตร การก่อสร้างกำแพงเมืองได้สร้างฐานก่อด้วยดินที่ได้จากการขุดคูเมือง นำมาแต่งเป็นแนวคันดิน กำแพงชั้นกลางก่อด้วยอิฐเผาสอดดินดิบ อิฐที่ใช้ในการก่อกำแพงเมืองมีขนาดใหญ่กว่าอิฐมอญที่ใช้ในปัจจุบัน โดยมีความกว้างประมาณ 12 เซนติเมตร ยาว 22 เซนติเมตร กำแพงเมืองด้านทิศเหนือมีลักษณะเป็นส่วนบนของเมืองรูปหอยสังข์ และพบว่าบริเวณประตูม้าซึ่งเป็นประตูเมืองเก่าถูกสร้างเป็นแนวกำแพงเมืองซ้อนกันเหมือนกำแพงกล เพื่อป้องกันการถูกโจมตีจากข้าศึกที่รุกตรงสู่ใจกลางเมือง เมื่อข้าศึกสามารถตีผ่านด่านประตูเมืองเข้ามาได้ ข้าศึกก็จะถูกลวงให้ยกทัพเข้ามาทางแนวกำแพงเมืองชั้นที่สองซึ่งปลายทางเป็นทางตัน ทำให้ข้าศึกหลงกลและพ่ายแพ้สงครามไปในที่สุด กำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกและด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ นอกจากมีคูเมืองชั้นนอกเป็นแนวป้องกันแล้วยังมีแม่น้ำวังเป็นแนวป้องกันโดยธรรมชาติอีกชั้นหนึ่ง (สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม, 2542)

2.2.2.2 พื้นที่คูเมืองเก่า

พื้นที่คูเมืองเก่าได้สร้างเป็นแนวป้องกันโดยรอบพื้นที่เมืองเก่า ซึ่งสร้างขึ้นบริเวณรอบนอกเขตกำแพงเมือง โดยมีความยาวประมาณ 5.5 กิโลเมตร มีความกว้างประมาณ 8 เมตร และมีความลึกประมาณ 5 เมตร เนื่องจากที่ตั้งของเมืองเขลางค์นครรุ่นที่ 1 อยู่สูงจากระดับน้ำในแม่น้ำวัง การท่อน้ำเข้าสู่คูเมืองด้านนอก ไม่สามารถทำได้โดยการอาศัยน้ำจากแม่น้ำวังได้โดยตรง ดังนั้นการชักน้ำเข้าสู่พื้นที่คูเมืองจึงต้องอาศัยน้ำจากทุ่งนาทางทิศตะวันตกของเมืองเก่า ผ่านคลองส่งน้ำโบราณ คือร่องย่าตองและร่องสามดวง เป็นต้น รวมทั้งอาศัยแนวทางเดินโบราณจากบริเวณวัดคู์คำ

ภาพ 2.3 องค์ประกอบของเมืองเก่าเขตทางคันทรุนท์ 1
ที่มา: สหภาคมอนูรัักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมจังหวัดลำปางและการสำรวจภาคสนาม

วัดคูขาว และวัดพระเจ้าทันใจ เป็นผนังกันน้ำให้ช่วยทอนน้ำ และหักเหเปลี่ยนทิศทางของน้ำในทุ่งที่หลากมาจากดอนเหนือนอกเมืองในฤดูฝน และอาศัยพื้นที่ลุ่มน้ำนอกเมืองบริเวณหนองละคอนช่วยกักเก็บน้ำด้านทิศตะวันตก โดยมีประตูปิด - เปิด เพื่อกักเก็บน้ำให้อยู่ในคูเมืองได้ในระดับที่ต้องการจนถึงบริเวณด้านท้ายของเมืองทางทิศใต้ คือ ชุมชนแจ้งหัวริน โดยมีวัดแจ้งหัวรินเป็นวัดท้ายเมือง โดยน้ำในคูเมืองค้ำนออกยังใช้ทอนน้ำเข้าเมืองไว้เพื่ออุปโภคอีกด้วย สำหรับการบริโภคน้ำภายในเขตเมืองจะเป็นการขุดบ่อน้ำตื้นไว้ใช้ในชุมชนที่อยู่อาศัยภายในเขตเมืองเก่า (สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม, 2542)

2.2.2.3 พื้นที่ประตูเมืองเก่า

ในอดีตประตูเมืองเก่ามีความสำคัญโดยใช้เป็นเส้นทางเข้า-ออกของเมือง มีบทบาทหน้าที่ตามความสำคัญของกิจกรรมภายในเขตเมืองและในยามศึกสงคราม การวางตำแหน่งที่ตั้งของประตูเมืองมีบทบาทสำคัญในการควบคุมสถานะสมดุลย์ของเมืองและการดำรงอยู่ของเมือง ซึ่งประตูเมืองมีทั้งหมดหกประตู ประกอบด้วย 1) ประตูเมืองด้านทิศเหนือ ได้แก่ ประตูม้า เป็นประตูเมืองที่เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญของเมืองเก่า โดยมีการใช้เป็นประตูชัยเพื่อนำทัพออกทำศึกสงคราม 2) ประตูเมืองด้านทิศใต้ ได้แก่ ประตูนกคด โดยมีการใช้เป็นประตูผ่านเข้าออกเพื่อการค้าขาย และขนส่งพืชพันธุ์ธัญญาหารเข้าสู่เมือง เนื่องจากพื้นที่บริเวณรอบนอกเมืองทางด้านทิศใต้เป็นพื้นที่ทำการเกษตรที่อุดมสมบูรณ์ 3) ประตูเมืองด้านทิศตะวันออก ได้แก่ ประตูนางเหลียว ประตูต้นผึ้ง และประตูป่อง เป็นประตูเมืองที่มีการใช้ในการเดินทางติดต่อค้าขายทางน้ำ และเป็นทางขึ้นฝั่งของราษฎร พ่อค้า แม่ขาย ตลอดจนการขนส่งสินค้าทางน้ำ ซึ่งขนาดความกว้างของประตูเมืองไม่กว้างใหญ่มากนัก 4) ประตูเมืองทางด้านทิศตะวันตก ได้แก่ ประตูตาล เป็นประตูเมืองที่มีการใช้ในการขนส่งพืชพันธุ์ธัญญาหารเข้าสู่เขตเมือง (ศักดิ์ รัตนชัย, 2546)

2.2.2.4 พื้นที่ทางเดินโบราณศักดิ์สิทธิ์

พื้นที่ทางเดินโบราณศักดิ์สิทธิ์เป็นแนวถนนโบราณที่มีการใช้ประโยชน์มาตั้งแต่ในอดีต พบได้สองเส้นทาง เส้นทางแรกเป็นทางเดินโบราณที่ใช้เป็นเส้นทางสัญจรภายในเขตเมืองเก่าของกษัตริย์และเจ้าผู้ครองเมืองในอดีต ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกนอกเขตพื้นที่เมืองเก่า โดยมีลักษณะเป็นแนวทางเดินโบราณที่ตัดผ่านท้องทุ่งนา และเป็นเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างเขตพระราชฐานของกษัตริย์ผู้ครองเมืองในอดีตกับพื้นที่เมืองเก่า โดยผ่านเข้าสู่ประตูเมือง คือประตูตาล ซึ่งมีความกว้างของถนนโดยเฉลี่ยประมาณ 2-3 เมตร และต่อมาพื้นที่ทางเดินโบราณดังกล่าวได้ใช้เป็นเส้นทางสัญจรของชาวเมืองเพื่อการขนส่งสินค้าเข้าสู่เขตเมืองเก่า และเส้นทางที่สองเป็นทางเดินโบราณที่สร้างขึ้นโดยรอบพื้นที่เมืองเก่า โดยสร้างขนานไปตามพื้นที่กำแพงเมือง และคูเมืองเก่ายาวตลอดแนว ซึ่งมีความกว้างของทางเดินโดยเฉลี่ยประมาณ 2-3 เมตร และในปัจจุบันชาวบ้านที่

อาศัยอยู่ในพื้นที่เมืองเก่าส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าถนนโบราณดังกล่าว เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อ
 ประตุม้า ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับผีเจ้าที่เจ้าทางในเขตเมืองเก่า โดยชาวบ้านเชื่อว่า
 เจ้าพ่อประตุม้าใช้เส้นทางดังกล่าวในการออกลาดตระเวนเพื่อปกป้องรักษาพื้นที่เมืองเก่า ซึ่งความ
 เชื่อดังกล่าวมีอิทธิพลต่อชาวบ้านส่วนใหญ่ที่เชื่อกันว่าหากเข้าไปลบหลู่ เช่น การสร้างที่อยู่อาศัย
 รุกล้ำเข้าไปในเขตถนนโบราณ และการสร้างแนวรั้วกั้นปิดทับถนนโบราณ เป็นต้น ถือว่าเป็นการ
 ประพฤติผิดกฎจารีตประเพณีการใช้ที่ดินที่ชาวบ้านที่เรียกว่า “จิต” ซึ่งเป็นข้อห้ามที่ชาวบ้านที่อยู่
 อาศัยในเขตโบราณสถานร่วมกันกำหนดขึ้น และอาจทำให้ชาวบ้านมีอันเป็นไป และพบว่าใน
 ปัจจุบันสามารถมองเห็นแนวทางเดินโบราณศักดิ์สิทธิ์ได้อย่างชัดเจน และชาวบ้านยังคงสามารถใช้
 เป็นเส้นทางสัญจรในการเดินทางไปมาหาสู่กันภายในเขตเมืองเก่าได้ (สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรม
 และสิ่งแวดล้อม, 2542)

2.2.2.5 พื้นที่หอรบและป้อมปืนโบราณ

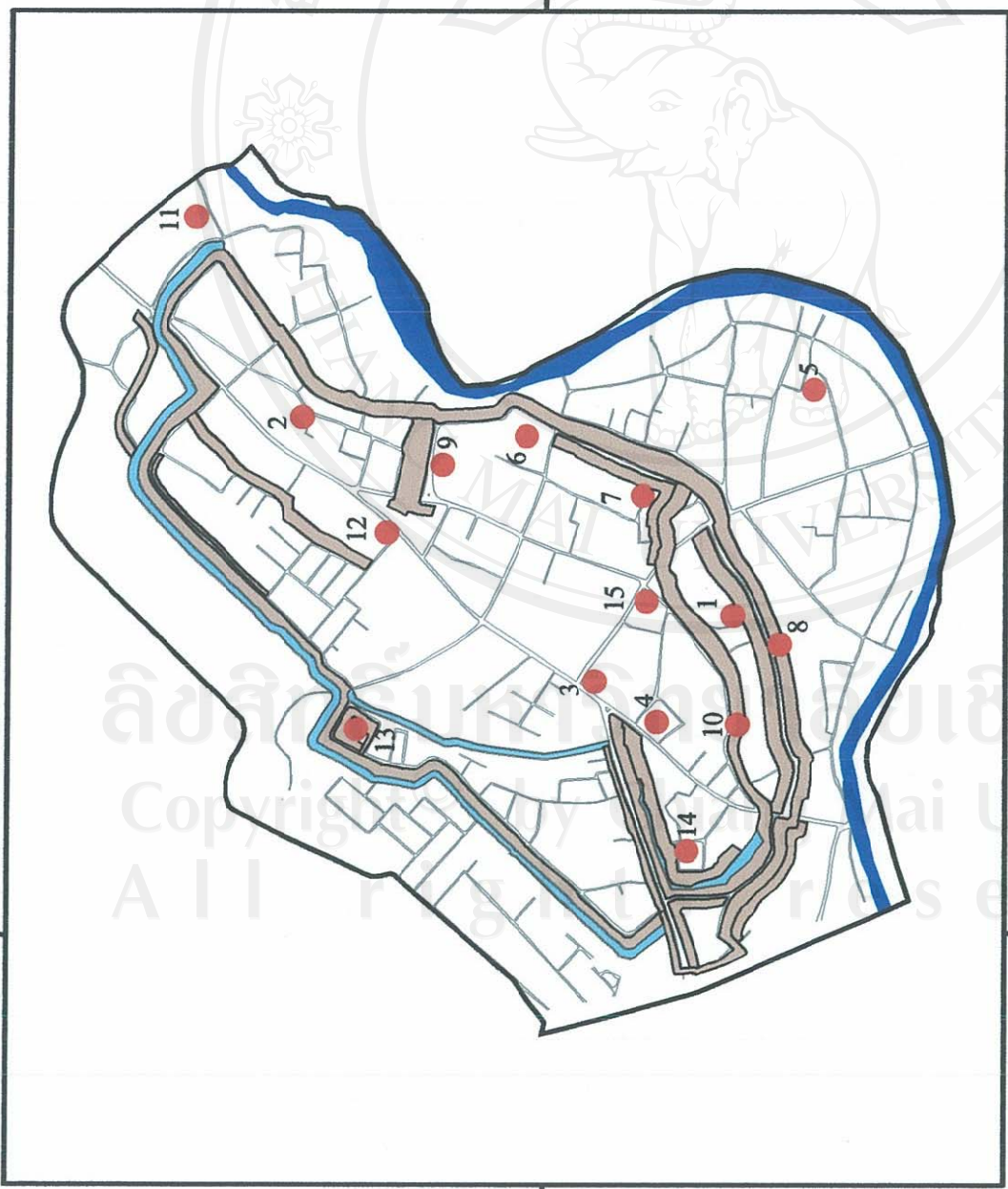
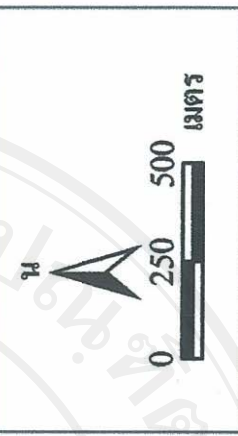
พื้นที่หอรบและป้อมปืนโบราณสร้างขึ้นบนแนวกำแพงเมือง เพื่อช่วยในการปกป้อง
 เมืองให้ปลอดภัยจากการรุกรานของข้าศึกจากภายนอกเมือง และพบว่าป้อมปืนจะมีการสร้างไว้โดย
 รอบพื้นที่เมืองเก่า มีการก่อสร้างในรูปแบบคล้ายใบเสมาเจาะตรงกลางเป็นรูปกากบาท เพื่อใช้สอด
 ปืนไฟและเป็นจุดที่ตั้งของปืนไฟ บริเวณพื้นที่ว่างระหว่างใบเสมาเป็นฐานตั้งปืนไฟขนาดกลาง
 หรือฐานตั้งปืนไฟขนาดใหญ่ โดยป้อมปืนเมืองเก่าเขลางค์นคร รุ่นที่ 1 เป็นการก่อสร้างในยุคดิน
 ปั้น ป้อมปืนและหอรบที่ยังมีให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน พบได้ในบริเวณวัดประตูป้อง ซึ่งตั้งอยู่ทางด้าน
 ทิศใต้ของเมืองเก่าในปัจจุบัน (ศักดิ์ รัตนชัย, 2546)

2.2.2.6 พื้นที่วัดเก่า

พื้นที่วัดเก่าภายในพื้นที่เมืองเขลางค์นคร รุ่นที่ 1 มีทั้งหมดจำนวน 15 วัด (ภาพ 2.4)
 และ (ตาราง 2.1) ซึ่งวัดเก่ามีความสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณมาเป็นเวลายาวนาน
 โดยวัดเก่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองเก่ามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเป็นศูนย์รวมจิตใจ
 และจิตศรัทธาของชาวบ้านในเขตเมืองเก่า โดยเป็นสถานที่ที่พระภิกษุสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกาจะได้
 ร่วมปฏิบัติกิจในการสืบทอดพระศาสนา และวัดยังเป็นศูนย์รวมของชาวบ้านในเขตเมืองเก่าในการ
 พบปะกัน และเพื่อประกอบกิจกรรมที่สำคัญทางศาสนาด้วยกัน การดำรงอยู่ของประเพณีและ
 กิจกรรมทางศาสนาได้บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัยของเมือง
 เก่า (สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม, 2542)

คำอธิบายสัญลักษณ์

- ขอบเขตพื้นที่ศึกษา
- แม่น้ำวัง
- ถนน
- กำแพงเมืองเก่า
- คูเมืองเก่า
- 1 วัดปู่ย่าสุตา (ร้าง)
- 2 วัดช้างแถม
- 3 วัดคอกบัว
- 4 วัดคอกพร้าว
- 5 วัดท่ามะโอ
- 6 วัดนางเหล็ก
- 7 วัดประตูดินฝัง
- 8 วัดประตูป้อง
- 9 วัดพระแก้วดอนเต้า
- 10 วัดศรีล้อม
- 11 วัดศรีอภัยพร้าว (ร้าง)
- 12 วัดหัวข่วง
- 13 วัดอุโมงค์ (ร้าง)
- 14 วัดแจ้งหัวริน
- 15 วัดแสงเมืองมา

ภาพ 2.4 วัดในพื้นที่เมืองเก่าเขตางคันคร รุ่นที่ 1
 ที่มา: สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมจังหวัดลำปาง และการสำรวจภาคสนาม

ตาราง 2.1 วัดเก่าภายในพื้นที่เมืองเก่าเขลางค์นคร รุ่นที่ 1

ลำดับที่	รายชื่อวัด	สร้างขึ้น (ปี)	อายุประมาณ (ปี)
1	วัดคูเจ้ายาสุตา	-	(วัดร้าง)
2	วัดช่างแต้ม	2250	298
3	วัดคอกบัว	2400	148
4	วัดคอกพร้าว	2400	148
5	วัดท่ามะโอ	2400	148
6	วัดนางเหลียว	2420	128
7	วัดประตูดั้นฝิ่ง	2380	168
8	วัดประตูปอง	2120	428
9	วัดพระแก้วดอนเต้า	1223	1325
10	วัดศรีล้อม	2356	192
11	วัดสร้อยพร้าว	-	(วัดร้าง)
12	วัดหัวข่วง	2310	238
13	วัดอุโมงค์	-	(วัดร้าง)
14	วัดแจ้งหัวริน	2250	298
15	วัดแสงเมืองมา	2200	348

ที่มา: สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม จังหวัดลำปาง ในปี พ.ศ. 2548

2.2.2.7 พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ภายในพื้นที่เมืองเก่าเขลางค์นคร รุ่นที่ 1 เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนที่มีความสำคัญต่อชาวบ้านที่อยู่อาศัยในเขตโบราณสถาน เนื่องจากชาวบ้านโดยส่วนใหญ่มีความคิดความเชื่อที่คล้ายกันเกี่ยวกับอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิตย์อยู่ในพื้นที่โบราณสถาน และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในเขตเมืองเก่า ได้แก่ พื้นที่ข่วงเมืองเก่าตั้งอยู่ในชุมชนพระแก้ว-หัวข่วง และพื้นที่ศาลเจ้าศักดิ์สิทธิ์ เช่น ศาลเจ้าพ่อประตูม้า ตั้งอยู่ในชุมชนช่างแต้ม และศาลเจ้าพ่อสิบสองเมือง ตั้งอยู่ในชุมชนประตูดั้นฝิ่ง-ท่านางลอย และศาลเจ้าปู่ดำ ตั้งอยู่ในชุมชนกำแพงเมือง เป็นต้น ซึ่งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านทุกคนได้เข้าไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน และชาวบ้านทุกคนสามารถเข้าถึงพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์ที่ดินได้อย่างหลากหลาย ได้แก่ การเข้าไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ และการเข้าไปกราบไหว้บูชาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ (สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม, 2542)

2.2.2.8 เส้นทางคมนาคมภายในเขตเมืองเก่า

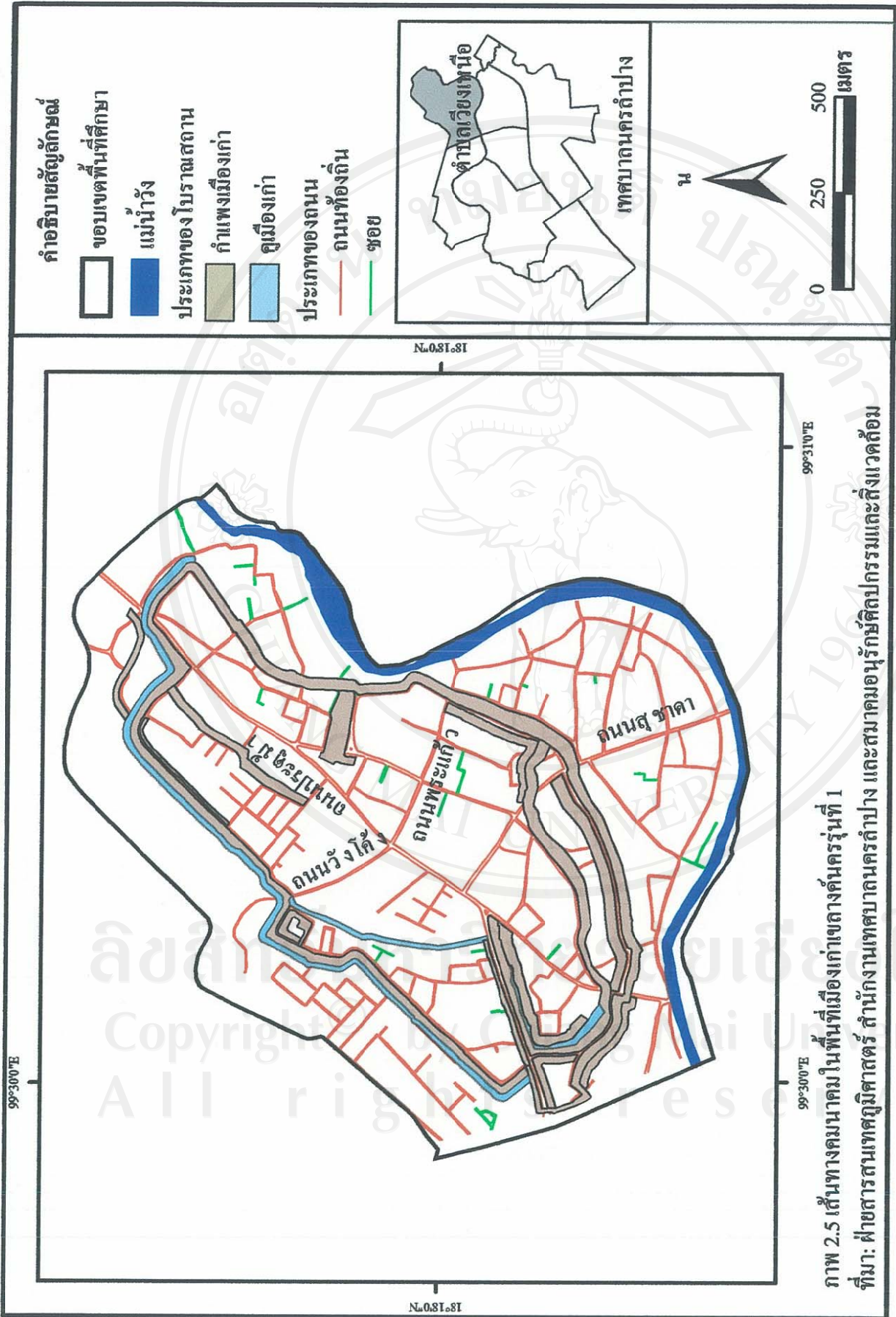
เส้นทางคมนาคมในเขตพื้นที่เมืองเก่า ตามรูปแบบของการวางผังเมืองที่สอดคล้องกับลักษณะภูมิประเทศ โดยมีถนนท้องถิ่นวางแนวตัดเชื่อมทางเข้าออกในตำแหน่งของประตูเมืองเก่า และถนนซอยเชื่อมต่อเข้าถึงบริเวณย่านชุมชน โดยลักษณะของถนนส่วนใหญ่เป็นถนนคอนกรีตและถนนลาดยาง และมีช่องทางจราจรกว้างประมาณ 4 – 6 เมตร โดยแนวถนนค่อนข้างจะคดโค้งและรูปแบบถนนเป็นทางแยกลักษณะแจก และในปัจจุบันพบว่ามีความการจราจรไม่คับคั่งมาก โดยสามารถแบ่งประเภทของถนนในพื้นที่เมืองเก่า (ภาพ 2.5) ได้ดังนี้

2.2.2.8.1 ถนนท้องถิ่น ได้แก่ ถนนประตูม้า ถนนท่ามะโอ ถนนวังโค้ง ถนนพระเจ้าทันใจ ถนนรัชฎาภิเชก ถนนจามเทวี ถนนบุญโยง ถนนป่าไม้ ถนนพระแก้ว ถนนวังเหนือ เป็นต้น

2.2.2.8.2 ถนนซอย ได้แก่ ซอยกำแพงเมือง และซอยประตูตาล เป็นต้น

2.2.3 บทบาทความสำคัญด้านประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น

พื้นที่เมืองเก่าเขลางค์นครรุ่นที่ 1 ในอดีตเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของอาณาจักรล้านนาซึ่งประชาชนส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากกลุ่มชนที่เรียกตนเองว่าไทยวนหรือคนเมือง โดยมีวัฒนธรรมประเพณี และขนบธรรมเนียมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองในเรื่องความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีทางศาสนา วิถีชีวิต การแต่งกาย ระบบการนับวันเดือนปี และภาษาพูดและเขียนตลอดจนค่านิยมของชาวเมืองในเขตเมืองเก่า จากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาของคนเฒ่าคนแก่ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่เมืองเก่าเขลางค์นคร รุ่นที่ 1 เล่าว่าชาวบ้านโดยส่วนใหญ่มีพิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความศรัทธา ความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านคือความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้สถิตย์อยู่ในพื้นที่เมืองเก่า และมีเจ้าที่เจ้าทางคอยดูแลปกป้องคุ้มครองชาวบ้านในเขตเมืองเก่า โดยมีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึงความเชื่อและความเคารพศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่เมืองเก่า ได้แก่ 1) ประเพณีสืบชะตาบ้านสืบชะตาเมืองจัดขึ้นในเดือนมกราคม โดยจัดขึ้นบริเวณพื้นที่ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่เมืองเก่า ได้แก่ บริเวณประตูเมืองเก่าคือประตูม้าที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเมืองเก่าบริเวณชุมชนช่างแต้ม 2) ประเพณีพ่อนผีปู่ย่า จัดขึ้นในเดือนเมษายน โดยจัดขึ้นบริเวณพื้นที่ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่เมืองเก่า ได้แก่ พื้นที่ช่วงเมืองที่เป็นที่ตั้งของศาลเจ้าพ่อสิบสองเมือง ตั้งอยู่ในชุมชนประตูต้นผึ้ง-ท่านางลอย 3) ประเพณียอ (ขอขมา) คุณแม่ น้ำวัง จัดขึ้นในเดือนเมษายนซึ่งตรงกับช่วงเทศกาลสงกรานต์ โดยจัดขึ้นที่ทำนาริมฝั่งแม่น้ำวังบริเวณหน้าวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดารามในชุมชนพระแก้ว – หัวช่วง 4) ประเพณีสวดเบิกหรือเข้าเบิก จัดขึ้นปีละหนึ่งครั้งในพื้นที่เมืองเก่า โดยไม่มีกำหนดเวลาที่ชัดเจน และมีการจัดงานขึ้นในทุกชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่เมืองเก่าไม่พร้อมกัน

ภาพ 2.5 เส้นทางคมนาคมในพื้นที่เมืองเก่าเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
 ที่มา: ฝ่ายสารสนเทศภูมิศาสตร์ สำนักงานเทศบาลนครลำปาง และสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม

เพื่อเป็นการขับไล่สิ่งชั่วร้ายในชุมชนให้ออกไปจากพื้นที่เมืองเก่า โดยประเพณีทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ก็เพื่อเป็นการขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยปกป้องรักษาชาวบ้านในชุมชน และจากความเชื่อดังกล่าวได้ทำให้ชาวบ้านในชุมชนไม่กล้าหลบหลู่ต่อสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่เมืองเก่า ซึ่งส่งผลดีต่อการอนุรักษ์พื้นที่เมืองเก่าด้วย (ศักดิ์ รัตนชัย, 2546)

2.2.4 บทบาทความสำคัญด้านการท่องเที่ยว

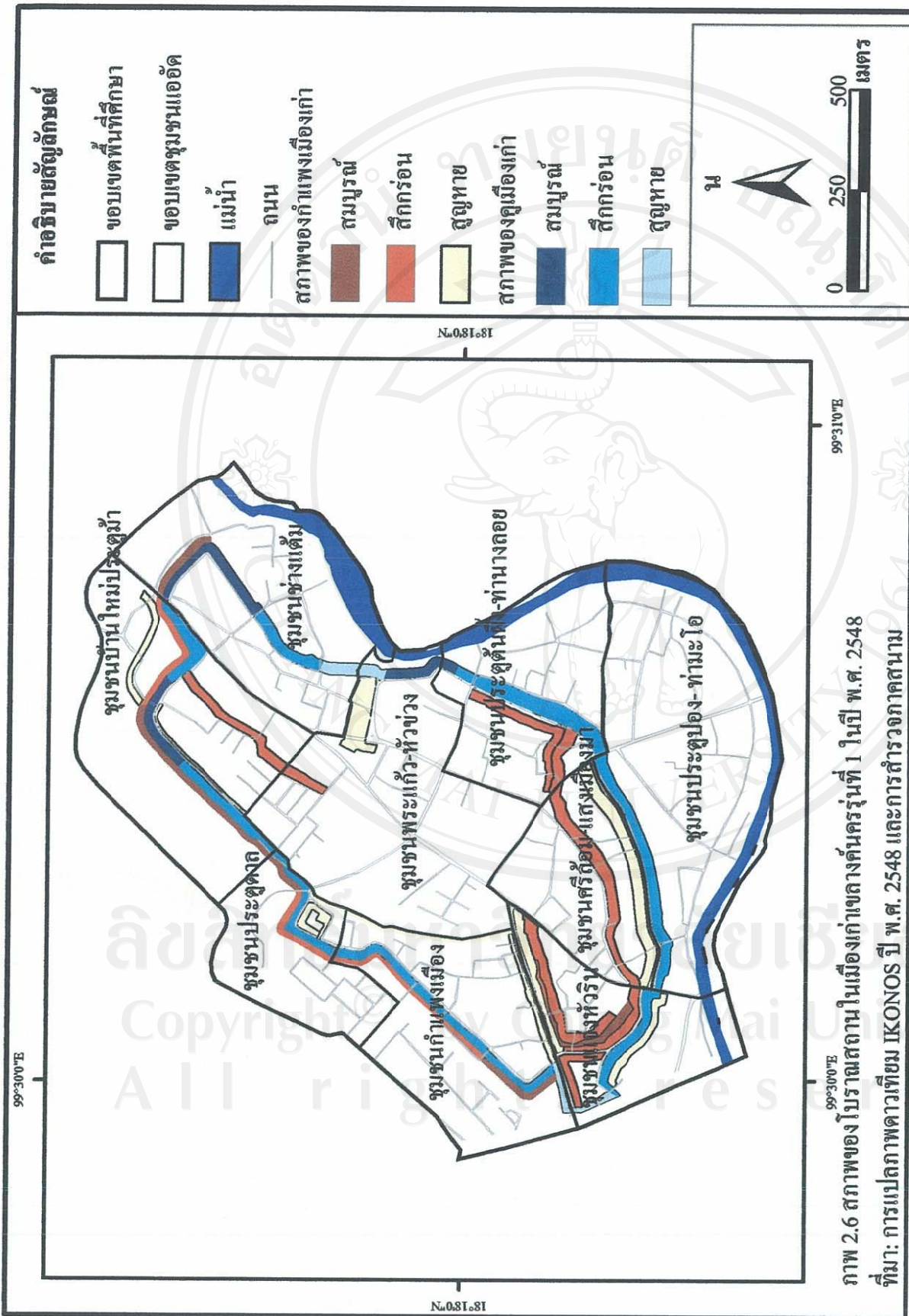
ภายในเขตพื้นที่เมืองเก่าเขลางค์นคร รุ่นที่ 1 เป็นที่ตั้งของโบราณสถานที่ยังคงคุณค่า โดยเฉพาะศาสนสถานซึ่งมีการใช้งานอยู่และมีความงามในด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เช่น วัดพระแก้ว คอนเต้าสุชาคาราม วัดแสงเมืองมา วัดท่ามะโอ เป็นต้น และพื้นที่โบราณสถานที่ยังคงสภาพสมบูรณ์ ได้แก่ กำแพงเมืองเก่า คูเมืองเก่า เป็นต้น แต่พื้นที่โบราณสถานเหล่านี้ยังไม่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวมากเท่าที่ควร ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่าสมาคมผู้ประกอบการด้านธุรกิจการท่องเที่ยวและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานด้านการอนุรักษ์พื้นที่เมืองเก่า ไม่ได้จัดทำการศึกษาสัมพันธภาพและจัดเตรียมสถานที่ท่องเที่ยวเหล่านี้ให้มีความพร้อมที่จะอำนวยความสะดวกในการเข้าไปเยี่ยมชมได้ และชุมชนเองก็ยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์โบราณสถานในชุมชนมากนัก

2.3 สภาพปัจจุบันของพื้นที่โบราณสถานในเขตเมืองเก่า

พื้นที่โบราณสถานในเขตเมืองเขลางค์นคร รุ่นที่ 1 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและสภาพแวดล้อม และเมื่อมีชาวบ้านได้เข้าไปบุกรุกอยู่อาศัยในเขตโบราณสถานมาช้านาน ได้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่โบราณสถานเป็นอย่างมาก โดยผู้วิจัยมุ่งอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางพื้นที่ของโบราณสถาน ในปี พ.ศ. 2548 ได้แก่ พื้นที่กำแพงเมืองเก่าซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมด 1,656 ไร่ และพื้นที่คูเมืองเก่าซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมด 319 ไร่ โดยพื้นที่โบราณสถานทั้งสองประเภทเป็นพื้นที่ที่มีชาวบ้านเข้าไปบุกรุกอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก และมีการขยายตัวทางพื้นที่ของชุมชนแออัดอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน (ภาพ 2.6) โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.3.1 พื้นที่กำแพงเมืองเก่า

2.3.1.1 กำแพงเมืองเก่าที่มีสภาพสมบูรณ์ และสามารถมองเห็นแนวกำแพงเมืองเก่าได้อย่างชัดเจน โดยมีกำแพงเมืองเก่าที่มีสภาพเป็นแนวคันดินสลับกับแนวอิฐมอญก่อเรียงตัวเป็นเนินสูง และมีพืชพรรณขึ้นปกคลุมทั่วบริเวณ ได้แก่ ต้นไผ่ และต้นตาล เป็นต้น และไม่พบชาวบ้านเข้าไปบุกรุกทำลายพื้นที่กำแพงเมืองเก่า และจากการเปรียบเทียบพื้นที่กำแพงเมืองเก่าที่มีสภาพสมบูรณ์กับพื้นที่กำแพงเมืองเก่าทั้งหมด ซึ่งพบว่าพื้นที่กำแพงเมืองเก่าที่มีสภาพสมบูรณ์ มีพื้นที่ 270.97 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 16.38 ของพื้นที่กำแพงเมืองเก่าทั้งหมด

ภาพ 2.6 สภาพของโบราณสถานในเมืองเก่าเขตบางลำภูในปี พ.ศ. 2548
 ที่มา: การแปลสภาพเทียม IKONOS ปี พ.ศ. 2548 และการสำรวจภาคสนาม

2.3.1.2 พื้นที่กำแพงเมืองเก่าที่มีสภาพสึกกร่อน และสามารถมองเห็นแนวกำแพงเมืองเก่าได้เป็นบางช่วง โดยพบว่าพื้นที่กำแพงเมืองเก่าที่มีสภาพสึกกร่อนนั้นมีชาวบ้านเข้าไปบุกรุกอยู่อาศัยจำนวนไม่มากนัก และชาวบ้านที่เข้าไปอยู่อาศัยได้ทำลายพื้นที่กำแพงเมืองเก่า โดยการปรับที่ดินเดิม โดยการไถที่ดินในเขตกำแพงเมืองให้ราบเรียบให้สามารถสร้างที่อยู่อาศัยได้อย่างสะดวก และจากการเปรียบเทียบพื้นที่กำแพงเมืองเก่าที่มีสภาพสึกกร่อนกับพื้นที่กำแพงเมืองเก่าทั้งหมด พบว่าพื้นที่กำแพงเมืองเก่าที่มีสภาพสึกกร่อน มีพื้นที่ 793.22 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 47.89 ของพื้นที่กำแพงเมืองเก่าทั้งหมด

2.3.1.3 กำแพงเมืองเก่าที่สูญหาย และไม่สามารถมองเห็นแนวเขตกำแพงเมืองได้ โดยพบว่าพื้นที่กำแพงเมืองที่สูญหายนั้นเป็นพื้นที่ที่มีชาวบ้านเข้าไปบุกรุกอยู่อาศัยจำนวนมาก และชาวบ้านเข้าไปบุกรุกที่ดินจนเต็มพื้นที่ และได้ทำลายแนวเขตกำแพงเมืองเดิมเพื่อยึดครองที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย และการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อประกอบกิจกรรมอย่างอื่น เช่น การเลี้ยงสัตว์ การปลูกพืชผลทางการเกษตร เป็นต้น และจากการเปรียบเทียบพื้นที่กำแพงเมืองเก่าที่สูญหายไปกับพื้นที่กำแพงเมืองเก่าทั้งหมดพบว่าพื้นที่กำแพงเมืองที่สูญหายไป มีพื้นที่ 591.81 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 35.73 ของพื้นที่กำแพงเมืองเก่าทั้งหมด

2.3.2 พื้นที่คูเมืองเก่า

2.3.2.1 พื้นที่คูเมืองเก่าที่มีสภาพสมบูรณ์ และสามารถมองเห็นแนวเขตคูเมืองเก่าได้อย่างชัดเจน โดยมีลักษณะเป็นคูเมืองที่มีน้ำไหลเวียนดี คุณภาพน้ำค่อนข้างดี และน้ำไม่เน่าเสีย โดยชาวบ้านสามารถใช้น้ำในการอุปโภคในครัวเรือนได้ และเป็นพื้นที่ที่ไม่มีชาวบ้านเข้าไปบุกรุกอยู่อาศัย และจากการเปรียบเทียบพื้นที่คูเมืองที่มีสภาพสมบูรณ์กับพื้นที่คูเมืองเก่าทั้งหมดพบว่าพื้นที่คูเมืองที่มีสภาพสมบูรณ์ มีพื้นที่ 160.4 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 50.4 ของพื้นที่คูเมืองเก่าทั้งหมด

2.3.2.2 พื้นที่คูเมืองเก่าที่มีสภาพสึกกร่อน และสามารถมองเห็นแนวเขตคูเมืองเก่าได้ไม่ชัดเจน โดยมีลักษณะเป็นคูเมืองที่มีน้ำไหลผ่าน แต่มีสภาพคูเมืองตื้นเขิน และมีน้ำเน่าเสีย โดยชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่คูเมืองเก่าได้ และพบว่ามีชาวบ้านได้เข้าไปบุกรุกอยู่อาศัยในเขตคูเมืองเก่าในบางส่วน และจากการเปรียบเทียบพื้นที่คูเมืองที่มีสภาพสึกกร่อนกับพื้นที่คูเมืองเก่าทั้งหมดพบว่าพื้นที่คูเมืองเก่าที่มีสภาพสึกกร่อน มีพื้นที่ 110.6 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 34.6 ของพื้นที่คูเมืองเก่าทั้งหมด

2.3.2.3 พื้นที่คูเมืองเก่าที่สูญหาย และไม่สามารถมองเห็นแนวเขตคูเมืองเก่าได้ เนื่องจากได้มีการสร้างถนนทับแนวเขตคูเมืองเก่าทั้งหมด และมีชาวบ้านเข้าไปบุกรุกอยู่อาศัยในเขตคูเมืองเก่าในบางส่วน และจากการเปรียบเทียบพื้นที่คูเมืองเก่าที่สูญหายไปกับพื้นที่คูเมืองเก่าทั้งหมดพบว่าพื้นที่คูเมืองที่สูญหาย มีพื้นที่ 48 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 15.0 ของพื้นที่คูเมืองเก่าทั้งหมด

2.4 การเลือกกลุ่มตัวอย่างประชากร

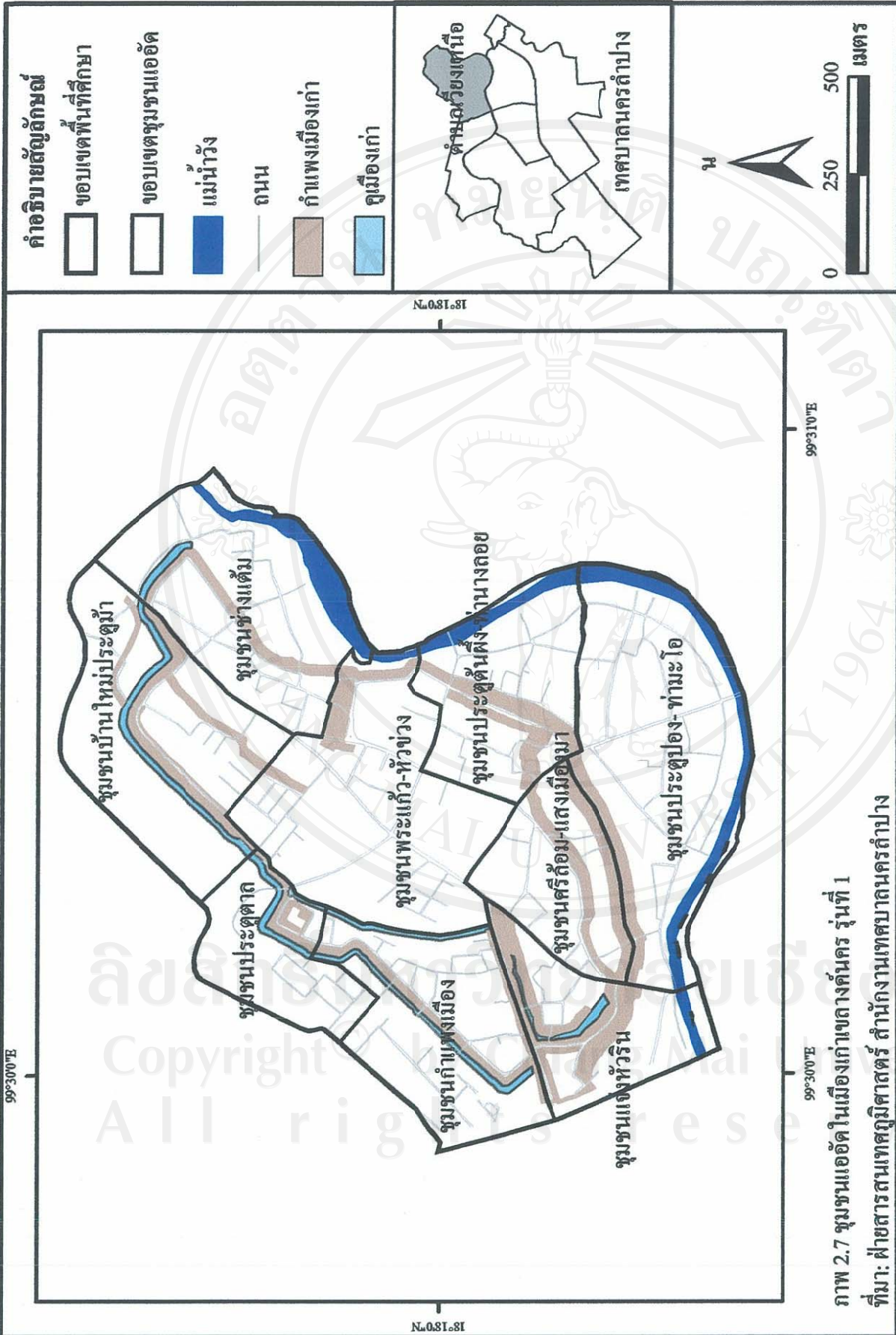
ในการศึกษาชุมชนแออัดในพื้นที่เมืองเก่าเขลางค์นคร รุ่นที่ 1 เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างประชากร โดยพิจารณาจากจำนวนชุมชนแออัดที่อยู่ในเขตโบราณสถานทั้งหมดจำนวน 9 ชุมชน (ตาราง 2.2) และ (ภาพ 2.7) ได้แก่ ชุมชนกำแพงเมือง ชุมชนประตูตาล ชุมชนบ้านใหม่-ประตูม้า ชุมชนช่างแต้ม ชุมชนประตูต้นฝ้าย-ท่านางลอย ชุมชนพระแก้ว-หัวข่วง ชุมชนประตูป่อง-ท่ามะโอ ชุมชนศรีล้อม-แสงเมืองมา และชุมชนแจ่งหัวริน-สันโค้ง โดยชุมชนที่กล่าวมาทั้งหมดเริ่มมีการจัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2533 ตามนโยบายของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ตามหนังสือ กระทรวงมหาดไทยที่ มท/0413/ว 1553 ลงวันที่ 29 ธันวาคม ปี พ.ศ. 2530 โดยกำหนดให้เทศบาล ส่งเสริมให้ชุมชนเมืองทำการแต่งตั้งผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการแม่บ้านชุมชน และอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนในเขตเทศบาลสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมและมีบทบาทในการแก้ปัญหาชุมชนร่วมกัน และสามารถพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตนได้ เพื่อลดภาระในการปฏิบัติงานของเทศบาล และเพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นได้ประสานงานร่วมกับเทศบาลท้องถิ่นได้มากขึ้น (เทศบาลนครลำปาง, 2547)

ตาราง 2.2 ชุมชนแออัดในพื้นที่เมืองเก่าเขลางค์นคร รุ่นที่ 1

ลำดับที่	รายชื่อชุมชน	อายุชุมชน (ปี พ.ศ.)	จำนวนครัวเรือน (หลัง)	จำนวนประชากร (คน)
1.	กำแพงเมือง	2400	106	425
2.	ประตูตาล	2400	104	412
3.	แจ่งหัวริน-สันโค้ง	2400	151	456
4.	บ้านใหม่-ประตูม้า	2450	56	188
5.	ประตูต้นฝ้าย-ท่านางลอย	2450	99	256
6.	พระแก้ว-หัวข่วง	2450	47	245
7.	ช่างแต้ม	2470	12	36
8.	ประตูป่อง-ท่ามะโอ	2470	56	135
9.	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	2470	53	159
	รวม		684	2,312

ที่มา: งานสังคมสงเคราะห์ กองสวัสดิการสังคม สำนักงานเทศบาลนครลำปาง

หมายเหตุ: ข้อมูล ณ วันที่ 25 ธันวาคม ปีพ.ศ. 2548

ภาพ 2.7 ชุมชนแออัดในเมืองเก่าเขตคันนคร รุ่นที่ 1

ที่มา: ฝ่ายสารสนเทศภูมิศาสตร์ สำนักงานเทศบาลนครลำปาง

จากการเข้าไปอยู่อาศัยของชาวบ้านในพื้นที่เมืองเก่าเขลางค์นคร รุ่นที่ 1 สามารถแบ่งออกได้สี่กลุ่ม โดยพิจารณาจากเกณฑ์การครอบครองที่ดินในพื้นที่เมืองเก่า ดังนี้ 1) กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับเอกสารสิทธิในพื้นที่โบราณสถาน จำนวน 296 ครัวเรือน 2) กลุ่มชาวบ้านที่บุกรุกครอบครองพื้นที่โบราณสถานโดยไม่มีเอกสารสิทธิ จำนวน 243 ครัวเรือน 3) กลุ่มชาวบ้านที่เช่าที่ราชพัสดุในพื้นที่โบราณสถานจากกรมธนารักษ์ จำนวน 84 ครัวเรือน 4) กลุ่มชาวบ้านที่เช่าที่วัดเก่าในพื้นที่โบราณสถานจากกรมการศาสนา จำนวน 61 ครัวเรือน โดยมีชาวบ้านครอบครองที่ดินเพื่ออยู่อาศัยในพื้นที่โบราณสถานทั้งหมด 684 ครัวเรือน (ตาราง 2.3) (สำนักงานธนารักษ์จังหวัดลำปาง, 2548)

การเลือกกลุ่มตัวอย่างประชากรในพื้นที่ศึกษา คือกลุ่มชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดทั้งหมดจำนวนสี่กลุ่มที่กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้น (Stratified Random Sampling) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 จากตารางสูตรของ Taro Yamane (เพ็ญแข แสงแก้ว, 2541) ได้มีกลุ่มตัวอย่างประชากรจำนวน 252 ครัวเรือน (ตาราง 2.4)

ในการศึกษาครั้งนี้มีชุมชนแออัดในพื้นที่ศึกษาทั้งหมด 9 ชุมชน ทำให้การอธิบายและการวิเคราะห์ข้อมูลมีความซับซ้อนและมีความหลากหลายของชุมชนจำนวนมาก ทำให้ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มชุมชนแออัดที่อยู่ในพื้นที่เมืองเก่าเขลางค์นคร รุ่นที่ 1 ออกเป็นสามกลุ่มชุมชนตามลักษณะร่วมที่สำคัญ โดยพิจารณาจากเกณฑ์ทางด้านต่าง ๆ ดังนี้ ช่วงเวลาที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ลักษณะการครอบครองที่ดิน สิทธิในการครอบครองที่ดิน จำนวนประชากรในชุมชน ฐานะทางสังคม ความหนาแน่นของบ้านเรือนในชุมชน ระดับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเน้นความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับหน่วยงานรัฐ การรวมกลุ่มของชาวบ้านในชุมชน บทบาทของผู้นำชุมชน และการสร้างและบังคับใช้กฎกติกาการใช้ที่ดินในชุมชน การเข้าร่วมกับโครงการรัฐในการสร้างความมั่นคงในชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนแออัด และเพื่อพิจารณาความแตกต่างของกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่ม โดยมีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 ได้แก่ ชุมชนกำแพงเมือง ชุมชนประตูตาล และชุมชนแจ้งหัวริน-สันโค้ง ซึ่งทั้งสามชุมชนมีลักษณะร่วมที่คล้ายกันคือเป็นชุมชนดั้งเดิมที่บุกรุกอยู่อาศัยในเขตโบราณสถานมาช้านาน โดยเข้าไปตั้งถิ่นฐานในเขตโบราณสถานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2400 และเป็นชุมชนที่เข้าไปบุกเบิกที่ดินก่อนชุมชนอื่นในเขตเมืองเก่า โดยมีประวัติการตั้งถิ่นฐานร่วมกันมายาวนาน และเป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิมที่เชื่อว่าชุมชนของตนมีบรรพบุรุษที่อพยพมาจากเชียงใหม่ โดยชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเชื่อว่ากลุ่มชุมชนของตนเป็นชุมชนดั้งเดิมที่แตกต่างจากชุมชนอื่นในเขตเมืองเก่า ซึ่งในอดีตเคยเป็นหมู่บ้านเดียวกันมาก่อน มีชื่อเรียกว่าหมู่บ้านสันคือ ซึ่งหมายถึงแนวกำแพงเมือง

ตาราง 2.3 การครอบครองที่ดินของชุมชนแออัดในพื้นที่เมืองเก่า (หน่วย: ครัวเรือน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	บุกรุกโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์	ร้อยละ	ได้รับเอกสารสิทธิ์	ร้อยละ	เช่าที่ราชพัสดุ	ร้อยละ	เช่าที่วัด	ร้อยละ	รวมทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	76	71.7	30	28.3	-	-	-	-	106	100.0
	ประตูตาล	57	54.8	6	5.8	-	41	39.4	39.4	104	100.0
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	78	51.7	54	35.7	19	12.6	-	-	151	100.0
กลุ่ม 2	รวม	211	58.4	90	24.9	19	5.3	41	11.4	361	100.0
	บ้านใหม่-ประตูม้า	20	35.7	36	64.3	-	-	-	-	56	100.0
	ประตูต้นผึ้ง-ท่านางลอย	-	-	60	60.6	39	39.4	-	-	99	100.0
	พระแก้ว-หัวขวาง	-	-	24	51.1	3	6.4	20	42.5	47	100.0
กลุ่ม 3	รวม	20	9.9	120	59.4	42	20.8	20	9.9	202	100.0
	ช่างแต่ิม	12	100.0	-	-	-	-	-	-	12	100.0
	ประตูป่อง-ท่ามะโอ	-	-	33	58.9	23	41.1	-	-	56	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	-	-	53	100.0	-	-	-	-	53	100.0
รวม	12	9.9	86	71.1	23	19.0	-	-	121	100.0	

ที่มา: สำนักงานธนารักษ์จังหวัดลำปาง ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: ประชากรรวมทั้งหมด 684 ครัวเรือน

ตาราง 2.4 การครอบครองที่ดินของกลุ่มตัวอย่างประชากรในชุมชนแออัดในพื้นที่เมืองเก่า (หน่วย: ครัวเรือน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	บุกรุกโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์	ร้อยละ	ได้รับเอกสารสิทธิ์	ร้อยละ	เช่าที่ราชพัสดุ	ร้อยละ	เช่าที่วัด	ร้อยละ	รวมทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	28	71.7	11		-	-	-	-	39	100.0
	ประตูตลาด	21	54.8	2		-	-	15	39.4	38	100.0
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	29	51.7	20		7	12.6	-	-	56	100.0
กลุ่ม 2	รวม	78	58.4	33		7	5.3	15	11.4	133	100.0
	บ้านใหม่-ประตูม้า	8	35.7	13		-	-	-	-	21	100.0
	ประตูต้นผึ้ง-ท่านางลอย	-	-	22		14	39.4	-	-	36	100.0
	พระแก้ว-หัวข้ง	-	-	9		1	6.4	7	42.5	17	100.0
กลุ่ม 3	รวม	8	9.9	44		15	20.8	7	9.9	74	100.0
	ช่างแต่้ม	4	100.0	-		-	-	-	-	4	100.0
	ประตูป่อง-ท่ามะโอ	-	-	12		9	41.1	-	-	21	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	-	-	20		-	-	-	-	20	100.0
รวม	4	9.9	32		9	19.0	-	-	45	100.0	

ที่มา: สำนักงานธนารักษ์จังหวัดกำแพง ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรทั้งหมด 252 ครัวเรือน

เก่าที่เชื่อมต่อกัน และต่อมาเทศบาลได้เข้ามาจัดตั้งชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2533 ทำให้หมู่บ้านสันคือเดิมได้แยกตัวออกเป็นชุมชน และในปี พ.ศ. 2548 พบว่ามีการบุกรุกพื้นที่โบราณสถานจนเต็มพื้นที่ ซึ่งเป็นการยึดครองที่ดินในเขตโบราณสถานทั้งหมด ทำให้มองไม่เห็นแนวเขตโบราณสถานเดิม และมีชาวบ้านบุกรุกอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก โดยชาวบ้านส่วนใหญ่เข้าไปอยู่อาศัยในพื้นที่กำแพงเมืองโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน และมีการอยู่อาศัยในชุมชนอย่างแออัดที่มีการสร้างบ้านเรือนอย่างไม่เป็นระเบียบ และสร้างบ้านเรือนติดกันเป็นแถว มีสภาพเสื่อมโทรมและไม่มีแนวเขตที่ดินที่ชัดเจน ทำให้ชาวบ้านไม่มีความมั่นคงในการอยู่อาศัยและการครอบครองที่ดินของตนเอง และพบว่ากลุ่มชุมชนดังกล่าวมีความขัดแย้งกับหน่วยงานรัฐเป็นอย่างมากในเรื่องสิทธิในที่ดินในเขตโบราณสถาน และกลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 มีการรวมกลุ่มกันเหนียวแน่นในการแก้ปัญหาภายในชุมชน โดยมีผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนที่เข้มแข็ง และเป็นที่ยอมรับนับถือจากชาวบ้านในชุมชน เนื่องจากกลุ่มชุมชนสามารถยึดเหนี่ยวอยู่ด้วยกันได้ด้วยการมีประเพณี และความเชื่อร่วมกัน และมีการดำเนินชีวิตใน ชุมชนที่คล้ายกัน ทำงานในอาชีพที่คล้ายกัน ได้แก่ อาชีพค้าขาย และอาชีพที่ไม่เป็นทางการ เช่น รับจ้างทั่วไป กรรมกร ขับสามล้อ เป็นต้น มีความคิดคล้ายกัน และพึ่งพาอาศัยกัน และการเข้ามาตั้งถิ่นฐานพบว่าคนในชุมชนที่อาศัยอยู่มาก่อนก็จะชักชวนเครือญาติหรือคนรู้จักให้เข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มเติม จนเกิดเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ และชุมชนมีการอ้างสิทธิในการจัดการที่ดิน โดยการสร้างกฎกติกาการใช้ที่ดินมาบังคับใช้ในชุมชนตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ และสามารถบังคับใช้กฎกติกาการใช้ที่ดินในชุมชนมาได้จนถึงปัจจุบัน โดยมีกระบวนการการระงับข้อพิพาท ซึ่งไม่ใช่เพียงการขอให้ผู้อาวุโสในชุมชนช่วยไกล่เกลี่ยตัดสิน แต่เป็นการตัดสินร่วมกันโดยชาวบ้านในชุมชนเอง

กลุ่มชุมชนกลุ่ม 2 ได้แก่ ชุมชนบ้านใหม่-ประตุม้า ชุมชนประตูต้นผึ้ง-ท่านางลอย และชุมชนพระแก้ว-หัวข่วง ซึ่งทั้งสามชุมชนมีลักษณะร่วมที่คล้ายกันคือ เป็นชุมชนที่มีชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่อาศัยในเขตโบราณสถาน โดยได้รับเอกสารสิทธิ์ประเภทโฉนดที่ดิน โดยเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยในที่ดินของตนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยชาวบ้านเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2450 ซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานภายหลังกลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 โดยมีประวัติการตั้งถิ่นฐานที่ยาวนานและเป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิม และในปี พ.ศ. 2548 พบว่ามีการบุกรุกพื้นที่โบราณสถานอย่างกระจัดกระจายทั่วบริเวณแต่ไม่เต็มพื้นที่ ซึ่งเป็นการบุกรุกเข้าไปแทรกซึมในที่ดินแบบค่อยเป็นค่อยไป และเป็น การบุกรุกอย่างช้า ๆ ทำให้มองเห็นแนวเขตโบราณสถานเดิมได้อย่างชัดเจน และมีจำนวนชาวบ้านที่อยู่อาศัยในเขตโบราณสถานน้อยกว่ากลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 และชาวบ้านอยู่อาศัยในชุมชนอย่างไม่แออัดมากนัก กล่าวคือมีการปลูกสร้างบ้านเรือนห่างกัน ไม่ติดกันเป็นแถว มีแนวเขตที่ดินชัดเจน และพบว่าชุมชนมีความขัดแย้งกับหน่วยงานรัฐมากในบางกรณี เช่น ในกรณีของชาวบ้านที่อยู่อาศัย

ในเขตโบราณสถาน โดยได้รับเอกสารสิทธิ์ที่ถูกกฎหมาย แต่มีที่ดินบางส่วนรุกล้ำเข้าไปในเขตโบราณสถาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีสิทธิในที่ดินที่แตกต่างกับชาวบ้านในกลุ่มชุมชน กลุ่ม 1 ทำให้หน่วยงานรัฐมุ่งเน้นการไล่รื้อชาวบ้านในกลุ่มชุมชนที่ 1 มากกว่ากลุ่มชุมชนที่ 2 ซึ่งเป็นเพียงการเวนคืนที่ดินบางส่วนที่รุกล้ำเขตโบราณสถานคั้นเท่านั้น และพบว่าชุมชนมีการรวมกลุ่มกันน้อย และมีผู้นำชุมชนและคณะกรรมการที่ไม่เข้มแข็ง เนื่องจากผู้นำชุมชนไม่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชน ทำให้เกิดการแบ่งกลุ่มชาวบ้านภายในชุมชนตามการยอมรับนับถือในตัวผู้นำชุมชนและทำให้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชนขึ้น ทำให้เกิดปัญหาในการทำงานร่วมกันในชุมชน และชุมชนมีการอ้างสิทธิในการจัดการที่ดิน โดยการสร้างกฎกติกาการใช้ที่ดินมาบังคับใช้ในชุมชนมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ แต่สามารถบังคับใช้ในชุมชนได้ในบางกรณีเท่านั้น เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ยอมรับและไม่ปฏิบัติตาม

กลุ่มชุมชนกลุ่ม 3 ได้แก่ ชุมชนช่างแค้น ชุมชนประตูป้อง-ท่ามะโอ และชุมชนศรีล้อม-แสงเมืองมา ซึ่งทั้งสามชุมชนมีลักษณะร่วมที่คล้ายกันคือการเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2470 ซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานภายหลังจากกลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 และกลุ่ม 2 โดยพบการเข้าไปอยู่อาศัยในพื้นที่โบราณสถานของชาวบ้านจำนวนน้อย และมีกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มอาศัยอยู่ในชุมชน ได้แก่ กลุ่มคนพื้นเมืองดั้งเดิมที่มีฐานะปานกลาง กลุ่มชาวพม่าที่อาศัยในชุมชนประตูป้อง-ท่ามะโอ และเป็นแรงงานที่ไม่เป็นทางการในเขตชุมชนเมือง และกลุ่มคนที่มาจากต่างอำเภอที่เพิ่งย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนได้ไม่นาน และในปี พ.ศ. 2548 พบว่ามีการบุกรุกพื้นที่โบราณสถานอย่างกระจัดกระจายทั่วบริเวณ ซึ่งเป็นการบุกรุกเข้าไปแทรกซึมในที่ดินแบบค่อยเป็นค่อยไป และเป็นการบุกรุกอย่างช้า ๆ ทำให้มองเห็นแนวเขตโบราณสถานเดิมได้อย่างชัดเจน และจำนวนบ้านเรือนมีความหนาแน่นน้อย โดยพบว่ามีการปลูกสร้างบ้านเรือนห่างกันและอยู่อาศัยไม่แออัด และชุมชนเกิดปัญหาความขัดแย้งกับหน่วยงานรัฐน้อย เนื่องจากชาวบ้านที่บุกรุกมีจำนวนน้อย และไม่พบปัญหาในชุมชนมากนัก และชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ได้รับเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน และมีฐานะปานกลาง และพบว่าชุมชนมีการรวมกลุ่มกันน้อย โดยการรวมกลุ่มในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่ประสบปัญหาหาร่วมกัน และพบว่ามีผู้เข้าร่วมจำนวนน้อย เช่น การแก้ปัญหาในชุมชนพบว่าชาวบ้านที่รวมกลุ่มกันส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านที่บุกรุกอยู่อาศัยในเขตโบราณสถาน โดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ ส่วนชาวบ้านที่ได้รับเอกสารสิทธิ์จะเข้าร่วมน้อย และมีผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนที่ไม่เข้มแข็ง โดยเป็นผู้นำแต่เพียงในนามเท่านั้น แต่ไม่ได้สนใจแก้ปัญหาในชุมชนมากนัก และชุมชนมีการอ้างสิทธิในการจัดการที่ดิน โดยการสร้างกฎกติกาการใช้ที่ดินมาบังคับใช้ในชุมชนไม่นานมานี้เอง โดยสร้างขึ้นใน ปี พ.ศ. 2548 และไม่สามารถบังคับใช้ในชุมชนได้เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่เข้าร่วมและไม่ปฏิบัติตาม

2.5 สิทธิในการครอบครองที่ดิน

สิทธิในการครอบครองที่ดินของชาวบ้านที่อยู่อาศัยในพื้นที่เมืองเก่า สามารถแบ่งออกได้สี่กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับเอกสารสิทธิในพื้นที่โบราณสถาน กลุ่มชาวบ้านที่บุกรุกครอบครองพื้นที่โบราณสถานโดยไม่มีเอกสารสิทธิ กลุ่มชาวบ้านที่เช่าที่ราชพัสดุในพื้นที่โบราณสถานจากกรมธนารักษ์ และกลุ่มชาวบ้านที่เช่าที่วัดเก่าในพื้นที่โบราณสถานจากกรมการศาสนา ซึ่งสิทธิในการครอบครองที่ดินดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับการเกิดและการขยายตัวของชุมชนแออัดในพื้นที่เมืองเก่า โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.5.1 กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับเอกสารสิทธิในเขตโบราณสถาน

กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับเอกสารสิทธิในเขตโบราณสถาน ซึ่งเอกสารสิทธิที่ได้รับเป็นโฉนดที่ดิน โดยมีที่ดินบางส่วนรุกล้ำเข้าไปในเขตโบราณสถาน โดยในปี พ.ศ. 2516 เจ้าหน้าที่รัฐจากกรมศิลปากรได้เข้าไปสำรวจและรังวัดที่ดินในเขตโบราณสถาน เพื่อตรวจสอบแนวเขตที่ดินของโบราณสถานที่ถูกต้องเพื่ออ้างสิทธิในที่ดินของรัฐตามกฎหมาย โดยเจ้าหน้าที่รัฐได้ประสานงานกับกรมที่ดินเพื่อตรวจสอบโฉนดที่ดินของชาวบ้านในเขตโบราณสถานจากภาพถ่ายทางอากาศ และพบว่าชาวบ้านที่มีโฉนดที่ดินในพื้นที่เมืองเก่าจำนวนมากมีที่ดินบางส่วนรุกล้ำเข้าไปในเขตโบราณสถาน หลังจากนั้นเจ้าหน้าที่รัฐได้เข้าไปจัดการกับชาวบ้านโดยการขอตรวจสอบสิทธิในที่ดินจากโฉนดที่ดิน แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ยินยอมให้ตรวจสอบสิทธิในโฉนดที่ดินว่ามีารรุกล้ำพื้นที่โบราณสถานหรือไม่ เพราะชาวบ้านเกรงกลัวว่ารัฐจะเข้าไปเวนคืนที่ดินที่มีการรุกล้ำในเขตโบราณสถานคืน และชาวบ้านจะเสียผลประโยชน์ในที่ดินส่วนที่รุกล้ำไป และจากการอ้างสิทธิในที่ดินเขตโบราณสถานของรัฐได้ทำให้กลุ่มชาวบ้านที่อยู่อาศัยในพื้นที่เมืองเก่าโดยมีเอกสารสิทธิในที่ดิน ได้กลายเป็นผู้บุกรุกที่ดินในเขตโบราณสถานตามกฎหมายของรัฐ

เมื่อพิจารณากลุ่มชาวบ้านที่ได้รับเอกสารสิทธิในเขตโบราณสถานจากกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มพบว่า การได้รับเอกสารสิทธิไม่แตกต่างกันมากนัก ดังตาราง 2.5 โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รับเอกสารสิทธิประเภทโฉนดที่ดินซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ เนื่องจากในอดีตชาวบ้านได้เข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่เมืองเก่าและได้รับเอกสารสิทธิในที่ดินที่ถูกต้องตามกฎหมาย และต่อมาได้มอบเอกสารสิทธิในที่ดินให้ลูกหลานสืบทอดต่อกันมา ส่วนกรณีของชาวบ้านที่ได้รับเอกสารสิทธิในที่ดิน โดยการซื้อสิทธิในที่ดินต่อจากผู้อื่น เนื่องจากมีชาวบ้านต้องการเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนเพิ่มเติม โดยต้องการอยู่ใกล้เขตเมืองและใกล้แหล่งงาน เป็นต้น โดยการซื้อสิทธิในที่ดินต่อจากคนในชุมชนเดิม

ตาราง 2.5 การได้รับเอกสารสิทธิของชาวบ้านในพื้นที่เมืองเก่า (หน่วย: ครัวเรือน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	การได้รับเอกสารสิทธิ					
		มรดกจากบรรพบุรุษ	ร้อยละ	ต่อมาจากผู้อื่น	ร้อยละ	รวมทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	7	63.6	4	36.4	11	100.0
	ประตูตาล	2	100.0	-	-	2	100.0
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	14	70.0	6	30.0	20	100.0
	รวม	23	69.7	10	30.3	33	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่-ประตูน้ำ	8	61.5	5	38.5	13	100.0
	ประตูต้นผึ้ง-ท่ามกลอย	20	90.9	2	9.1	22	100.0
	พระแก้ว-หัวข่วง	5	55.5	4	44.5	9	100.0
	รวม	33	75.0	11	25.0	44	100.0
กลุ่ม 3	ช่างแต้ม	-	-	-	-	-	-
	ประตูป่อง-ท่ามะโอ	12	100.0	-	-	12	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	11	55.0	9	45.0	20	100.0
	รวม	23	71.9	9	28.1	32	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: ตอบเฉพาะกลุ่มตัวอย่างประชากรที่ได้รับเอกสารสิทธิในพื้นที่เมืองเก่า จำนวน 109 ครัวเรือน

2.5.2 กลุ่มชาวบ้านที่บุกรุกในเขตโบราณสถานโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์

กลุ่มชาวบ้านที่บุกรุกในเขตโบราณสถานโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ เป็นกลุ่มชาวบ้านที่เข้าไปบุกรุกอยู่อาศัยในเขตโบราณสถานมาตั้งแต่ในอดีต ซึ่งพื้นที่โบราณสถานมีสภาพรกร้างว่างเปล่า ไม่มีใครอยู่อาศัย และหน่วยงานรัฐก็ไม่ได้เข้ามาอ้างสิทธิ์ในพื้นที่แต่อย่างใด และปล่อยให้ประชาชนให้ชาวบ้านเข้าไปบุกรุกอยู่อาศัยได้ โดยชาวบ้านที่เข้าไปบุกรุกที่ดินเขตโบราณสถานโดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนยากจน ทำงานหาเช้ากินค่ำในเขตเมือง และไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง โดยชาวบ้านได้เริ่มเข้าไปแผ้วถางที่ดินเพื่อจับจองที่ดินก่อน เมื่อชาวบ้านเข้าไปบุกเบิกที่ดินอยู่อาศัยได้ไม่นานก็ชักชวนให้คนรู้จักหรือเพื่อนที่ทำงานในอาชีพคล้ายกัน เช่น ขับสามล้อ รับจ้างทั่วไป เป็นต้น ที่ไม่มีที่อยู่อาศัยในเขตเมืองให้เข้ามาอยู่ในที่ดินใกล้เคียงกันได้

เมื่อพิจารณาจากกลุ่มชาวบ้านที่บุกรุกอยู่อาศัยในเขตโบราณสถานโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ ดังตาราง 2.6 พบว่าการได้รับสิทธิในที่ดินของชาวบ้านทั้งสามกลุ่มชุมชนมีความแตกต่างกัน เมื่อเปรียบเทียบระหว่างทั้งสามกลุ่มชุมชนจะเห็นได้ว่าในกลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 มีชาวบ้านได้รับสิทธิในที่ดินโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์มากกว่ากลุ่มชุมชนกลุ่ม 2 และกลุ่ม 3 เนื่องจากกลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 มีจำนวนชาวบ้านที่บุกรุกในเขตโบราณสถานโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์เป็นจำนวนมาก โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รับสิทธิในที่ดินสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ส่วนกรณีการได้รับสิทธิในที่ดินโดยการซื้อสิทธิ์ต่อมาจาก ผู้อื่นพบในกลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 และกลุ่ม 2 เนื่องจากชาวบ้านภายนอกชุมชนต้องการเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนเพิ่มเติม โดยการซื้อสิทธิ์ในที่ดินต่อจากคนในชุมชนเดิมที่อยู่มาก่อน

เมื่อพิจารณาจากกลุ่มชาวบ้านที่บุกรุกอยู่อาศัยในเขตโบราณสถานโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ โดยการซื้อขายที่ดินในเขตโบราณสถานโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ของชาวบ้านทั้งสามกลุ่มชุมชนมีความแตกต่างกัน ดังตาราง 2.7 ซึ่งพบว่าในกลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 มีการซื้อ-ขายที่ดินมากกว่ากลุ่มชุมชนกลุ่ม 2 เนื่องจากกลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 มีชาวบ้านบุกรุกอยู่อาศัยในเขตโบราณสถานโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์เป็นจำนวนมาก ทำให้ชาวบ้านมีการขายสิทธิ์ในที่ดินให้กับผู้อื่น เช่น เครือญาติ และคนรู้จักที่ต้องการเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชน เป็นต้น และพบว่าชาวบ้านบางคนต้องการขายสิทธิ์ในที่ดินเพื่อต้องการย้ายออกไปอยู่นอกชุมชน และกลุ่มชุมชนกลุ่ม 3 ไม่พบการขายสิทธิ์ในที่ดินเลย เนื่องจากมีชาวบ้านบุกรุกที่ดินในชุมชนเพียงสี่รายเท่านั้น

การซื้อขายที่ดินในชุมชนโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์นั้น จะมีการทำสัญญาซื้อขายที่ดินโดยการเขียนเป็นเอกสารที่ทำขึ้นเองระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย เพื่อเป็นหลักฐานยืนยันเป็นลายลักษณ์อักษรว่ามีการขายสิทธิ์ในที่ดินระหว่างกันแล้ว และพบว่าในอดีตการซื้อขายสิทธิ์ในที่ดินจะขายสิทธิ์เฉพาะที่ดินเปล่าในราคาถูก และผู้ซื้อจะสร้างบ้านในที่ดินเอง แต่ในปัจจุบันราคาที่ดินในเขตเมืองปรับตัวสูงขึ้น และทำให้การซื้อขายสิทธิ์ในที่ดินในเขตโบราณสถานมีราคาสูงขึ้นตามไปด้วย

ตาราง 2.6 การได้รับสิทธิที่ดินของชาวบ้านในพื้นที่เมืองเก่า (หน่วย: ครัวเรือน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	มรดกจากบรรพบุรุษ	ร้อยละ	ซื้อสิทธิที่ดิน มาจากผู้อื่น	ร้อยละ	ชั้นของตึกแต่ละตึก	ร้อยละ	รวม ทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	10	40.0	5	20.0	10	40.0	25	100.0
	ประตูตลาด	9	41.0	4	18.0	9	41.0	22	100.0
	แจ้งหัวริน-กันโค้ง	13	44.8	16	55.2	-	-	29	100.0
	รวม	32	42.1	25	32.9	19	25.0	76	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่-ประตูม้า	4	40.0	6	60.0	-	-	10	100.0
	ประตูต้นฝิ่ง-ท่านางลอย	-	-	-	-	-	-	-	-
	พระแก้ว-หัวช้าง	-	-	-	-	-	-	-	-
	รวม	4	40.0	6	60.0	-	-	10	100.0
กลุ่ม 3	ช้างแถม	4	100.0	-	-	-	-	4	100.0
	ประตูป่อง-ท่ามะโอ	-	-	-	-	-	-	-	-
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	-	-	-	-	-	-	-	-
	รวม	4	100.0	-	-	-	-	4	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: ตอบเฉพาะกลุ่มตัวอย่างประชากรที่ได้รับสิทธิที่ดินในพื้นที่เมืองเก่า โดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ จำนวน 90 ครัวเรือน

ตาราง 2.7 ราคาซื้อ - ขายที่ดินในพื้นที่เมืองเก่า โดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่ดิน (หน่วย: ไร่/ไร่)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	5,000 -10,000 บาท	ร้อยละ	10,001 -50,000 บาท	ร้อยละ	50,001 -100,000 บาท	ร้อยละ	รวมทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	3	60.0	-	-	2	40.0	5	100.0
	ประตูดาด	-	-	4	100.0	-	-	4	100.0
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	10	62.5	6	37.5	-	-	16	100.0
	รวม	13	52.0	10	40.0	2	8.0	25	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่-ประตูม้า	3	-	-	-	3	-	6	100.0
	ประตูต้นผึ้ง-ท่านางลอย	-	-	-	-	-	-	-	-
	พระแก้ว-หัวขวง	-	-	-	-	-	-	-	-
	รวม	3	50.0	-	-	3	50.0	6	100.0
กลุ่ม 3	ช่างแต้ม	-	-	-	-	-	-	-	-
	ประตูป่อง-ท่ามะโอ	-	-	-	-	-	-	-	-
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	-	-	-	-	-	-	-	-
	รวม	-	-	-	-	-	-	-	-

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: คอบเฉพาะกลุ่มตัวอย่างประชากรที่ซื้อสิทธิ์ในที่ดิน โดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ จำนวน 31 ครัวเรือน

และการขายสิทธิในเขตโบราณสถานส่วนใหญ่จะขายสิทธิแบบซื้อบ้านพร้อมที่ดิน และพบว่าราคาขายที่ดินในเขตโบราณสถานนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับขนาดของที่ดินเพียงอย่างเดียว เนื่องจากที่ดินแต่ละแปลงในชุมชนแออัดมีขนาดเท่า ๆ กัน แต่ขึ้นอยู่กับสภาพของบ้านเรือนมากกว่า เช่น บ้านเก่าที่มีสภาพทรุดโทรมราคาจะไม่สูงมากนัก แต่ถ้าเป็นบ้านปูนที่มีสภาพดีราคาจะแพงขึ้น และประกอบกับปัจจัยทางด้านทำเลที่ตั้ง การอยู่ติดถนนสายหลัก การอยู่ใกล้เมือง ใกล้สถานที่ค้าขาย เป็นต้น มีผลทำให้ราคาซื้อ-ขายที่ดินสูงขึ้นตามไปด้วย และพบว่าชุมชนที่อยู่ใกล้กับแหล่งการค้า ตลาดสด และติดถนนสายหลัก สามารถขายสิทธิในที่ดินได้ง่ายและได้ราคาดีกว่าชุมชนอื่น

การขายสิทธิที่ดินในเขตโบราณสถาน โดยคนนอกชุมชนที่ไม่ได้อยู่อาศัยในชุมชนแต่มีสิทธิในที่ดินสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เมื่อมีการขายสิทธิในที่ดินให้กับคนอื่นที่ต้องการเข้าไปอยู่อาศัยในชุมชน พบว่ามีการขายสิทธิในที่ดินโดยการเก็งกำไรที่ดินและขายที่ดินในราคาที่สูงกว่าความเป็นจริง และเมื่อมีผู้ซื้อสิทธิที่เป็นคนนอกชุมชนเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนแล้ว จะทำให้เกิดปัญหาในชุมชน เช่น การไม่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน เป็นต้น

2.5.3 กลุ่มชาวบ้านที่เช่าที่ราชพัสดุในเขตโบราณสถาน

กลุ่มชาวบ้านที่เช่าที่ราชพัสดุในเขตโบราณสถาน เป็นกลุ่มชาวบ้านที่อยู่อาศัยในที่ดินของรัฐ หรือที่ราชพัสดุของกรมธนารักษ์ โดยในปี พ.ศ. 2518 กรมธนารักษ์ได้เข้าไปสำรวจการครอบครองที่ดินในเขตโบราณสถานและจัดให้เช่าที่ดิน ซึ่งชาวบ้านที่บุกรุกอยู่อาศัยโดยไม่มีเอกสารสิทธิในเขตโบราณสถานจะต้องเช่าที่ดินจากกรมธนารักษ์ โดยชาวบ้านจะได้รับสัญญาเช่าที่ดินและต้องเสียค่าเช่าที่ดินให้กับกรมธนารักษ์ และพบว่าชาวบ้านที่เช่าที่ราชพัสดุจากกรมธนารักษ์นั้นมีจำนวนไม่มากนัก โดยกลุ่มชาวบ้านที่เช่าที่ราชพัสดุเนื่องมาจากต้องการอยู่อาศัยในที่ดินในระยะยาว และไม่ต้องการย้ายออกจากชุมชน และพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ที่บุกรุกอยู่อาศัยในเขตโบราณสถานโดยไม่มีเอกสารสิทธิ ไม่ยินยอมเช่าที่ราชพัสดุจากกรมธนารักษ์ เนื่องจากชาวบ้านได้อาศัยสิทธิในการครอบครองที่ดินมาจากบรรพบุรุษ และอ้างสิทธิการอยู่อาศัยตามจารีตประเพณีท้องถิ่นมาช้านานก่อนที่กรมธนารักษ์จะเข้ามาอ้างสิทธิในที่ดินตามกฎหมายในภายหลัง และชาวบ้านส่วนใหญ่อ้างว่ามีฐานะยากจนทำให้ไม่มีเงินจ่ายค่าเช่าที่ดิน

เมื่อพิจารณาราคาเช่าที่ราชพัสดุในเขตโบราณสถาน จากตาราง 2.8 พบว่าราคาเช่าที่ราชพัสดุในเขตโบราณสถานของชาวบ้านทั้งสามกลุ่มชุมชนไม่มีความแตกต่างกันมากนัก เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ที่เช่าที่ราชพัสดุในเขตโบราณสถานนั้น มีพื้นที่ครอบครองขนาดไม่ใหญ่มากนัก โดยเฉลี่ยชาวบ้านมีที่ดินถือครองประมาณ 50 ตารางวา ทำให้เสียเงินค่าเช่าที่ต่อปีเป็นจำนวนเงินไม่มาก และกรมธนารักษ์ได้คิดอัตราค่าเช่าที่ราชพัสดุช่วงก่อนปี พ.ศ. 2548 ในการเช่าที่รายเดือน

ตาราง 2.8 ราคาเช่าที่ราชพัสดุจากกรมธนารักษ์ในพื้นที่เมืองเก่า (หน่วย: ครัวเรือน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	ราคาต่ำกว่า 100 บาทต่อปี	ร้อยละ	ราคา 100 - 200 บาทต่อปี	ร้อยละ	ราคา 201 - 400 บาทต่อปี	ร้อยละ	รวมทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	-	-	-	-	-	-	-	-
	ประตูดาล	-	-	-	-	-	-	-	-
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	3	42.8	4	57.2	-	-	7	100.0
	รวม	3	42.8	4	57.2	-	-	7	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่-ประตูม้า	-	-	-	-	-	-	-	-
	ประตูต้นเต็ง-ท่านางลอย	4	28.6	5	35.7	5	35.7	14	100.0
	พระแก้ว-หัวข่าง	1	100.0	-	-	-	-	1	100.0
	รวม	5	33.3	5	33.3	5	33.3	15	100.0
กลุ่ม 3	ช่างแต้ม	-	-	-	-	-	-	-	-
	ประตูป่อง-ท่านะโอ	5	55.5	4	44.5	-	-	9	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	-	-	-	-	-	-	-	-
	รวม	5	55.5	4	44.5	-	-	9	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: ตอบเฉพาะกลุ่มตัวอย่างประชากรที่เช่าที่ราชพัสดุจากกรมธนารักษ์ในเขตโบราณสถาน จำนวน 31 ครัวเรือน

คิดในอัตรา 0.50 บาทต่อตารางวา หรือการเช่าเป็นรายปีในอัตรา 6 บาทต่อตารางวา และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา กรมธนารักษ์ได้มีการเปลี่ยนแปลงอัตราค่าเช่าที่ราชพัสดุโดยคิดเป็นรายเดือนในอัตรา 1.50 บาทต่อตารางวา หรือการเช่าเป็นรายปีในอัตรา 18 บาทต่อตารางวา ทำให้ชาวบ้านที่เช่าที่จากกรมธนารักษ์ไม่เห็นด้วยกับการขึ้นค่าเช่าที่ดิน โดยชาวบ้านให้เหตุผลว่าการขึ้นค่าเช่าที่ดินทำให้ชาวบ้านมีภาระเพิ่มมากขึ้น และชาวบ้านมีส่วนใหญ่ที่เช่าที่ดินมีฐานะยากจน ไม่มีรายได้มากนัก โดยไม่สามารถจ่ายค่าเช่าที่ดินที่แพงขึ้นได้ และทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างชาวบ้านที่เช่าที่ราชพัสดุกับกรมธนารักษ์ และพบว่าชาวบ้านที่เช่าที่ราชพัสดุของกรมธนารักษ์ได้มีการรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมกับกรมธนารักษ์ เพื่อต้องการให้เก็บค่าเช่าที่ในราคาเดิมต่อไป แต่เมื่อไม่ได้รับความเป็นธรรมทำให้ชาวบ้านไม่ยอมจ่ายค่าเช่าที่ให้กับกรมธนารักษ์

2.5.4 กลุ่มชาวบ้านที่เช่าที่วัดในเขตโบราณสถาน

กลุ่มชาวบ้านที่เช่าที่วัดในเขตโบราณสถาน เป็นชาวบ้านที่อยู่อาศัยในที่ดินเขตวัดเก่าและวัดร้าง ซึ่งอยู่ในความดูแลของกรมการศาสนา โดยในปี พ.ศ. 2518 กรมการศาสนาได้เข้าไปสำรวจการครอบครองที่ดินของชาวบ้านในเขตวัดเก่า และได้จัดให้เช่าที่ดินในเขตวัดเก่าให้กับชาวบ้านที่รुक้าเข้าไปอยู่อาศัยรुक้าในเขตวัดเก่า และวัดร้าง โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ยินยอมเช่าที่ดินในเขตวัดเก่าจากกรมการศาสนา เนื่องจากต้องการอยู่อาศัยในที่ดินในระยะยาว และไม่ต้องการย้ายออกจากชุมชนไปอยู่ที่อื่น โดยชาวบ้านจะได้รับสัญญาเช่าที่ดินที่ถูกต้องตามกฎหมายและชาวบ้านต้องเสียค่าเช่าที่ดินให้กับกรมการศาสนาต่อไป

เมื่อพิจารณาราคาเช่าที่วัดในเขตโบราณสถาน จากตาราง 2.9 พบว่าราคาเช่าที่ดินในเขตวัดเก่า วัดร้างของชาวบ้านไม่แตกต่างกันมากนัก เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ที่เช่าที่วัดเก่านั้นมีการครอบครองพื้นที่ที่มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก ชาวบ้านมีที่ดินถือครองโดยเฉลี่ยไม่เกิน 50 ตารางวา ทำให้ชาวบ้านเสียค่าเช่าที่ต่อปีในจำนวนไม่มากนัก และกรมการศาสนาได้คิดอัตราค่าเช่าที่วัดในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2548 โดยคิดค่าเช่าที่เป็นรายเดือนในอัตรา 0.50 บาทต่อตารางวา หรือการเช่าเป็นรายปีในอัตรา 6 บาทต่อตารางวา และต่อมาในปี พ.ศ. 2548 ได้มีการเปลี่ยนแปลงอัตราค่าเช่าที่วัดเป็นรายเดือนในอัตรา 1.50 บาทต่อตารางวา หรือการเช่าเป็นรายปีในอัตรา 18 บาทต่อตารางวา ทำให้ชาวบ้านที่เช่าที่วัดเดิมไม่เห็นด้วยกับกรมการศาสนา โดยให้เหตุผลว่าการขึ้นค่าเช่าที่ทำให้ชาวบ้านมีภาระเพิ่มมากขึ้น และทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านที่เช่าที่วัดเก่ากับกรมการศาสนาขึ้น และพบว่าชาวบ้านในกลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 และกลุ่ม 2 ที่เช่าที่วัดเก่าอยู่อาศัยนั้นได้มีการรวมตัวกันของชาวบ้านเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมในการเช่าที่ดินในเขตวัดเก่าจากกรมการศาสนา และเมื่อไม่ได้รับความเป็นธรรมได้ทำให้ชาวบ้านไม่ยอมจ่ายค่าเช่าที่ให้กับกรมการศาสนา

ตาราง 2.9 ราคาเช่าที่วัดจากกรมการศาสนาในพื้นที่เมืองเก่า (หน่วย: ครัวเรือน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	ราคาเช่าที่ต่ำกว่า 100 บาท	ร้อยละ	ราคาเช่าที่ 101 – 200 บาท	ร้อยละ	ร้อยละ	รวมทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	-	-	-	-	-	-	-
	ประตูดาล	10	66.6	5	-	33.4	15	100.0
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	-	-	-	-	-	-	-
กลุ่ม 2	รวม	10	66.6	5	-	33.4	15	100.0
	บ้านใหม่-ประตูม้า	-	-	-	-	-	-	-
	ประตูต้นผึ้ง-ท่านางลอย	-	-	-	-	-	-	-
	พระแก้ว-หัวข่วง	2	28.5	5	-	71.4	7	100.0
	รวม	2	28.5	5	-	7.4	7	100.0
กลุ่ม 3	ช่างแต้ม	-	-	-	-	-	-	-
	ประตูป่อง-ท่ามะโอ	-	-	-	-	-	-	-
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	-	-	-	-	-	-	-
	รวม	-	-	-	-	-	-	-

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: ตอบเฉพาะกลุ่มตัวอย่างประชากรที่เช่าที่วัดจากกรมการศาสนา จำนวน 22 ครัวเรือน

2.6 ลักษณะของประชากร

2.6.1 เพศ จากตาราง 2.10 พบว่าเพศของกลุ่มตัวอย่างประชากรในกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มมีส่วนใกล้เคียงกัน โดยพบว่าเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างประชากรที่เป็นเพศหญิงส่วนใหญ่จะเป็นแม่บ้านประกอบอาชีพภายในชุมชน และผู้สูงอายุ ส่วนเพศชายส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพภายนอกชุมชน และมีหน้าที่หลักในการหาเลี้ยงครอบครัว ทำให้เพศหญิงส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชุมชนตลอดทั้งวัน และมีโอกาสตอบแบบสอบถามมากกว่าเพศชาย

2.6.2 อายุ จากตาราง 2.11 พบว่าอายุของกลุ่มตัวอย่างประชากรในกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มมีช่วงอายุที่ใกล้เคียงกัน โดยกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยทำงานและวัยกลางคนมากที่สุด จะเห็นได้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ที่อยู่ในช่วงวัยทำงานและวัยกลางคนในชุมชนแออัดเป็นชาวบ้านที่มีฐานะยากจน และมีหน้าที่ในการหาเลี้ยงครอบครัว และพบว่าชาวบ้านกลุ่มวัยทำงานและกลุ่มวัยกลางคนมีการรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมากกว่ากลุ่มที่มีอายุน้อยกว่า เนื่องจากอยู่อาศัยในชุมชนมานาน และมีความผูกพันกับพื้นที่ชุมชนมาตั้งแต่บรรพบุรุษ

2.6.3 การศึกษา จากตาราง 2.12 พบว่าการศึกษากลุ่มตัวอย่างประชากรในกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกัน ซึ่งจะเห็นได้ว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาในระดับต่ำ และมีบางคนที่ไม่ได้รับการศึกษา เนื่องจากในอดีตคนในชุมชนแออัดไม่มีโอกาสในการศึกษามากนัก เพราะมีฐานะยากจน ขาดแคลนทุนทรัพย์ เมื่อจบการศึกษาภาคบังคับแล้วก็จำเป็นต้องออกมาหางานทำตั้งแต่อายุยังน้อยเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว และพบว่าในกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มมีกลุ่มตัวอย่างประชากรที่มีการศึกษาในระดับสูงจำนวนน้อย แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านที่มีการศึกษาระดับสูงนั้นเป็นชาวบ้านที่มีฐานะปานกลาง ทำให้ลูกหลานในครอบครัวได้มีโอกาสศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น สะท้อนให้เห็นว่าคนในชุมชนแออัดได้มีโอกาสในการศึกษามากขึ้น และมีความต้องการเรียนต่อในระดับสูงขึ้นเพื่อโอกาสในการทำงานที่ดีในอนาคต

2.6.4 อาชีพ จากตาราง 2.13 พบว่าอาชีพของกลุ่มตัวอย่างประชากรในกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกัน โดยพบว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย เช่น ขายของชำ ขายอาหาร เป็นต้น และพบว่าชาวบ้านมีร้านค้าขนาดเล็กในชุมชน หรือตามริมสองฝั่งถนนหนทางในเขตเมือง และพบว่าอาชีพที่เป็นอันดับรองลงมาคืออาชีพรับจ้างทั่วไป ซึ่งเป็นอาชีพที่ไม่เป็นทางการ เช่น กรรมกร ขับสามล้อ รับจ้างในโรงงาน เงินของในตลาด ลูกจ้างร้านอาหาร พนักงานทำความสะอาด เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ไม่มีโอกาสเลือกงานเนื่องจากมีการศึกษาน้อย และยังพบว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรมีการประกอบอาชีพรับราชการ เช่น ข้าราชการครู พนักงานเทศบาล เป็นต้น เนื่องจากมีกลุ่มชาวบ้านที่มีฐานะปานกลางอาศัยอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นชาวบ้านที่มีการศึกษาในระดับสูง ทำให้มีหน้าที่การงานที่มั่นคง

ตาราง 2.10 เพศ (หน่วย: คน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	ชาย	ร้อยละ	หญิง	ร้อยละ	รวมทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	13	33.3	26	66.7	39	100.0
	ประตูดาด	21	55.3	17	44.7	38	100.0
	แดงหัวริน-สันโค้ง	29	51.8	27	48.22	56	100.0
	รวม	63	47.4	70	52.6	133	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่-ประตูน้ำ	9	42.9	12	57.1	21	100.0
	ประตูต้นตี่ง-ท่านงตอย	15	41.7	21	58.3	36	100.0
	พระแก้ว-หัวข่วง	7	41.2	10	58.8	17	100.0
	รวม	31	41.9	43	58.1	74	100.0
กลุ่ม 3	ช่างแต้ม	2	50.0	2	50.0	4	100.0
	ประตูป่อง-ท่ามะโอ	10	47.6	11	52.4	21	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	7	35.0	13	65.0	20	100.0
	รวม	19	42.2	26	57.8	45	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรทั้งหมดจำนวน 252 คน

ตาราง 2.11 อายุ (หน่วย: คน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	ต่ำกว่า 20 ปี	ร้อยละ	20-30 ปี	ร้อยละ	31-40 ปี	ร้อยละ	41-50 ปี	ร้อยละ	51-60 ปี	ร้อยละ	มากกว่า 60 ปี	ร้อยละ	รวม ทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	2	5.1	3	7.7	9	23.1	6	15.4	14	35.9	5	12.8	39	100.0
	ประตูดาด	3	7.9	2	5.3	3	7.9	24	63.2	4	10.5	2	5.2	38	100.0
	แจ้งหัวริน-ถิ่นไค้ง	-	-	2	3.6	18	32.2	16	28.6	9	16.0	11	19.6	56	100.0
กลุ่ม 2	รวม	5	3.7	7	5.3	30	22.6	46	34.6	27	20.3	18	13.5	133	100.0
	บ้านใหม่-ประตูดาด	4	19.0	3	14.3	2	9.5	7	33.4	3	14.3	2	9.5	21	100.0
	ประตูดาดฝั่ง-ท่านางลอย	-	-	4	11.1	3	8.3	14	38.9	9	25	6	16.7	36	100.0
กลุ่ม 3	พระแก้ว-หัวข่วง	-	-	6	35.3	5	29.4	5	29.4	1	5.9	-	-	17	100.0
	รวม	4	5.4	13	17.6	10	13.5	26	35.1	13	17.6	8	10.8	74	100.0
	ช่างแต้ม	-	-	2	50.0	-	-	1	25.0	1	25.0	-	-	4	100.0
กลุ่ม 3	ประตูบ่อ-ท่ามะโอ	-	-	-	-	5	23.8	-	-	16	76.2	-	-	21	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	-	-	4	20.0	2	10.0	3	15.0	5	25.0	6	30.0	20	100.0
	รวม	-	-	6	13.3	7	15.6	4	8.9	22	48.9	6	13.3	45	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรทั้งหมดจำนวน 252 คน

ตาราง 2.12 การศึกษา (หน่วย: คน)

กลุ่ม ชุมชน	ชื่อชุมชน	สูงกว่า ปริญญาตรี	ร้อยละ	ปริญญาตรี	ร้อยละ	ปวส.	ร้อยละ	ม.6	ร้อยละ	ม.3	ร้อยละ	ต่ำกว่า ป.6	ร้อยละ	รวม ทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	-	-	6	15.4	9	23.0	-	-	3	7.7	21	53.9	39	100.0
	ประดู่ตาล	-	-	2	5.2	5	13.2	-	-	-	-	31	81.6	38	100.0
	แจ้งหัวริน-ต้นไค้ง	2	3.6	9	16.1	7	12.5	20	35.7	2	3.6	16	28.5	56	100.0
	รวม	2	1.5	17	12.8	21	15.8	20	15.0	5	3.8	68	51.1	133	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่-ประดู่มา	-	-	2	9.5	4	19.0	2	9.6	5	23.9	8	38.0	21	100.0
	ประดู่ต้นคิง-ท่านางลอย	2	5.6	4	11.1	14	38.9	6	16.7	3	8.3	7	19.4	36	100.0
	พระแก้ว-หัวข่วง	-	-	6	-	2	-	1	-	4	-	4	-	17	100.0
	รวม	2	2.7	12	16.2	20	27.0	9	12.2	12	16.2	19	25.7	74	100.0
กลุ่ม 3	ช่างแต้ม	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	1	-	4	100.0
	ประดู่ป่อง-ท่ามะโอ	-	-	-	-	-	-	12	57.1	-	-	9	42.9	21	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	-	-	13	65.0	2	10.0	-	-	3	15.0	2	10.0	20	100.0
	รวม	-	-	13	28.8	2	4.4	12	26.7	6	13.4	12	26.7	45	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรทั้งหมดจำนวน 252 คน

ตาราง 2.13 อาชีพ (หน่วย: คน)

กลุ่ม ชุมชน	ชื่อชุมชน	ค้า ขาย	ร้อยละ	รับ จ้าง ทั่วไป	ร้อยละ	รับ ราชการ	ร้อยละ	แม่ บ้าน	ร้อยละ	ทำนา ทำสวน	ร้อยละ	พนักงาน บริษัท	ร้อยละ	นัก ศึกษา	ร้อยละ	รวม ทั้ง หมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	15	38.5	9	23.0	3	7.7	6	15.4	-	15.4	6	-	-	-	39	100.0
	ประตูดาด	20	52.6	10	26.3	-	-	2	5.3	-	15.8	6	-	-	-	38	100.0
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	22	39.3	21	37.5	8	14.3	2	3.6	3	5.3	-	-	-	-	56	100.0
	รวม	57	42.9	40	30.0	11	8.3	10	7.6	3	2.2	12	9.0	-	-	133	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่-ประตูด้า	5	23.8	8	38.0	2	9.6	-	-	-	-	3	14.3	3	14.3	21	100.0
	ประตูด้านฝั่ง-ท่านางลอย	11	30.5	10	27.8	9	25.0	-	-	-	-	4	11.1	2	5.6	36	100.0
	พระแก้ว-หัวข่วง	8	47.0	3	17.7	-	-	5	29.5	-	-	1	5.8	-	-	17	100.0
	รวม	24	32.4	21	28.4	11	14.8	5	6.8	-	-	8	10.8	5	6.8	74	100.0
กลุ่ม 3	ช่างเค็ม	1	25.0	2	50.0	-	-	-	-	1	25.0	-	-	-	-	4	100.0
	ประตูดบอง-ท่ามะโอ	12	57.1	9	42.9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	2	10.0	4	20.0	9	45.0	3	15.0	-	-	2	10.0	-	-	20	100.0
	รวม	15	33.4	15	33.4	9	20.0	3	6.6	1	2.2	2	4.4	-	-	45	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรทั้งหมดจำนวน 252 คน

2.6.5 รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนต่อเดือน จากตาราง 2.14 พบว่ารายได้เฉลี่ยของครัวเรือนต่อเดือนของกลุ่มตัวอย่างประชากรในกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มมีความแตกต่างกัน โดยกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่ในกลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 และกลุ่ม 2 มีรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนต่อเดือนน้อยกว่ากลุ่มชุมชนกลุ่ม 3 โดยกลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 และกลุ่ม 2 มีรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนต่อเดือนอยู่ในช่วงระหว่าง 5,000 – 15,000 บาท ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์การจัดกลุ่มผู้มีรายได้น้อยของการเคหะแห่งชาติ เนื่องจากสมาชิกในครอบครัวมีรายได้น้อยไม่เพียงพอจากรายจ่ายของครอบครัว โดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพที่ไม่เป็นทางการ เช่น กรรมกร ขับสามล้อ รับจ้างทั่วไป เป็นต้น และกลุ่มชุมชนกลุ่ม 3 มีรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนต่อเดือนของกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่อยู่ในช่วงระหว่าง 15,000 – 30,000 บาท แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่ในวัยทำงาน มีรายได้ที่แน่นอน และมีรายได้เพียงพอจากรายจ่ายของครอบครัว โดยชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะปานกลาง

2.6.6 วิธีเดินทางจากบ้านไปทำงาน จากตาราง 2.15 พบว่าวิธีการเดินทางไปทำงานของกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกัน เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่ที่เดินทางจากบ้านไปทำงานจะใช้วิธีเดินไปทำงาน เนื่องจากสถานที่ทำงานอยู่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก สามารถเดินทางไปทำงานได้ในระยะทางอันใกล้ หรือสถานที่ทำงานอยู่ในพื้นที่ชุมชน และพบว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรที่ต้องเดินทางจากบ้านไปทำงานโดยใช้รถจักรยานยนต์ และจักรยาน แสดงให้เห็นว่ามีสถานที่ทำงานอยู่ไกลออกไปจากชุมชน หรืออยู่ในเขตเมืองต้องใช้ยานพาหนะในการเดินทาง เพื่อประหยัดเวลา และความสะดวกในการเดินทาง

2.6.7 ระยะทางจากบ้านไปทำงาน จากตาราง 2.16 พบว่าระยะทางจากบ้านไปทำงานของกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกันมากนัก โดยกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่ใช้ระยะทางในการเดินทางไปทำงานอยู่ในช่วงระยะทาง 0.1 – 1.0 กิโลเมตร เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างประชากรในชุมชนประกอบอาชีพค้าขาย และรับจ้างเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสถานที่ค้าขายอยู่ไม่ไกลจากบ้านมากนัก เช่น ตลาดสดเทศบาล และย่านการค้าตำบลหัวเวียง เป็นต้น ส่วนแรงงานที่ไปรับจ้างก็ทำงานอยู่ในละแวกใกล้เคียง ได้แก่ กรรมกร และรับจ้างในโรงงานผลิตน้ำดื่ม และรับจ้างในโรงงานเซรามิกขนาดเล็ก เป็นต้น ซึ่งสถานที่ทำงานทั้งหมดที่กล่าวมาตั้งอยู่ในเขตพื้นที่เมืองเก่าทั้งสิ้น และพบว่ามีกลุ่มตัวอย่างประชากรที่ต้องเดินทางจากบ้านไปทำงานโดยใช้ระยะทางตั้งแต่ 4 กิโลเมตรขึ้นไป เนื่องจากทำงานที่อยู่ไกลจากบ้านแต่ก็อยู่ในเขตเทศบาลเมืองลำปาง

2.6.8 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จากตาราง 2.17 พบว่าจำนวนสมาชิกในครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่างประชากรในกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกัน โดยกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่มีสมาชิกในครัวเรือนจำนวน 2 - 6 คนต่อครัวเรือน และจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใน

ตาราง 2.14 รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนต่อเดือน (หน่วย: ครัวเรือน)

กลุ่ม ชุมชน	ชื่อชุมชน	น้อยกว่า 5,000 บาท	ร้อยละ	5,000-15,000 บาท	ร้อยละ	15,001-30,000 บาท	ร้อยละ	มากกว่า 30,000 บาท	ร้อยละ	รวมทั้ง หมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	ก้านแพงเมือง	6	15.4	25	64.1	3	7.7	5	12.8	39	100.0
	ประตูดาด	2	5.2	24	63.2	6	15.8	6	15.8	38	100.0
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	10	17.9	34	60.7	6	10.7	6	10.7	56	100.0
	รวม	18	13.5	83	62.4	15	11.3	17	12.8	133	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่-ประตุม้า	9	42.8	3	14.3	6	28.6	3	14.3	21	100.0
	ประตูดินตั้ง-ท่านางลอย	-	-	20	55.6	10	27.8	6	16.7	36	100.0
	พระแก้ว-หัวข่วง	2	11.8	10	58.8	5	29.4	-	-	17	100.0
	รวม	11	14.9	33	44.6	21	28.4	9	12.1	74	100.0
กลุ่ม 3	ช้างแต่ิม	1	25.0	-	-	3	75.0	-	-	4	100.0
	ประตูดิ่ง-ท่ามะโอ	1	4.8	10	47.6	10	47.6	-	-	21	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	3	15.0	5	25.0	10	50.0	2	10.0	20	100.0
	รวม	5	11.1	15	33.3	23	51.1	2	4.5	45	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรทั้งหมดจำนวน 252 คน

ตาราง 2.15 การเดินทางไปทำงาน (หน่วย: คน)

กลุ่ม ชุมชน	ชื่อชุมชน	เค็ม	ร้อยละ	จักรยาน	ร้อยละ	จักรยานยนต์	ร้อยละ	รถยนต์	ร้อยละ	รถโดยสาร สาธารณะ	ร้อยละ	รวม ทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	10	35.8	4	14.3	4	14.3	2	7.1	8	28.5	28	100.0
	ประดู่ตาล	13	43.4	3	10.0	9	30.0	3	10.0	2	6.6	30	100.0
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	15	45.5	4	12.2	6	18.2	5	15.1	3	9.0	33	100.0
	รวม	38	41.8	11	12.0	19	20.9	10	10.9	13	14.4	91	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่-ประดู่มา	8	53.4	3	20.0	4	26.6	-	-	-	-	15	100.0
	ประดู่ต้นคิง-ท่านางลอย	10	38.5	2	7.7	8	30.8	6	23.0	-	-	26	100.0
	พระแก้ว-หัวขวง	1	20.0	2	40.0	2	40.0	-	-	-	-	5	100.0
	รวม	19	41.3	7	15.2	14	30.4	6	13.0	-	-	46	100.0
กลุ่ม 3	ข้างแตร	3	100.0	-	-	-	-	-	-	-	-	3	100.0
	ประดู่ป่อง-ท่ามะโอ	5	45.5	1	9.0	5	45.5	-	-	-	-	11	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	6	46.2	2	15.4	2	15.4	-	-	3	23.0	13	100.0
	รวม	14	51.9	3	11.1	7	25.9	-	-	3	11.1	27	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: คอบเฉพาะกลุ่มตัวอย่างประชากรที่ต้องเดินทางไปทำงาน จำนวน 164 คน

ตาราง 2.16 ระยะทางในการเดินทางจากบ้านไปทำงาน (หน่วย: คม)

กลุ่ม ชุมชน	ชื่อชุมชน	0.1-1.0		1.1-2.0		2.1-3.0		3.1-4.0		ร้อยละ	รวมทั้งหมด	ร้อยละ	
		กม.	ร้อยละ	กม.	ร้อยละ	กม.	ร้อยละ	กม.	ร้อยละ				
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	20	51.3	10	25.6	5	12.8	-	-	-	4	10.3	100.0
	ประตูดาด	16	42.1	13	34.2	1	2.6	8	21.0	-	-	-	100.0
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	30	53.6	20	35.7	-	-	6	10.7	-	-	-	100.0
	รวม	66	49.6	43	32.3	6	4.5	14	10.5	3.1	4	3.1	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่-ประตูม้า	14	66.7	4	19.0	3	14.3	-	-	-	-	-	100.0
	ประตูต้นผึ้ง-ท่านางลอย	20	55.5	-	-	15	41.7	-	-	-	1	2.8	100.0
	พระแก้ว-หัวข่วง	10	58.8	7	41.2	-	-	-	-	-	-	-	100.0
	รวม	44	59.4	11	14.8	18	24.4	-	-	-	1	1.4	100
กลุ่ม 3	ช่างแต่ิม	4	100.0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	100.0
	ประตูป่อง-ท่ามะโอ	10	47.6	11	52.4	-	-	-	-	-	-	-	100.0
	ศรีค้อม-แสงเมืองมา	11	55.0	9	45.0	-	-	-	-	-	-	-	100.0
	รวม	25	55.5	20	44.5	-	-	-	-	-	-	-	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรทั้งหมดจำนวน 252 คน

ตาราง 2.17 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (หน่วย: ครัวเรือน)

กลุ่ม ชุมชน	ชื่อชุมชน	1		2		3		4		5		6		7		8		10		ร้อยละ ทั้งหมด	ร้อยละ
		คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ		
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	2	5.1	12	30.8	5	12.8	6	15.4	8	20.5	3	7.7	-	-	3	7.7	-	-	39	100.0
	ประตูดาด	2	5.3	-	-	9	23.7	-	-	10	26.2	11	29.0	3	7.9	3	7.9	-	-	38	100.0
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	-	-	14	25.0	17	30.4	11	19.6	8	14.3	6	10.7	-	-	-	-	-	-	56	100.0
	รวม	4	3.0	26	19.5	31	23.3	17	12.8	26	19.5	20	15.0	3	2.3	6	4.6	-	-	133	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่-ประตูม้า	-	-	1	4.8	7	33.3	7	33.3	2	9.5	3	14.3	1	4.8	-	-	-	-	21	100.0
	ประตูคันทิ้ง-ท่าทางลอย	-	-	4	11.1	9	25.0	12	33.3	6	16.7	5	13.9	-	-	-	-	-	-	36	100.0
	พระแก้ว-หัวจ่าง	-	-	1	5.9	-	-	4	23.5	10	58.8	2	11.8	-	-	-	-	-	-	17	100.0
	รวม	-	-	6	8.1	16	21.6	23	31.0	18	24.3	10	13.6	1	1.4	-	-	-	74	100.0	
กลุ่ม 3	ช่างแต่ิม	-	-	2	50.0	-	-	-	-	-	-	1	25.0	-	-	-	-	1	25.0	4	100.0
	ประตูป่อง-ท่ามะโอ	-	-	-	-	4	19.0	5	23.8	-	-	12	57.2	-	-	-	-	-	-	21	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	-	-	4	20.0	1	5.0	8	40.0	3	15.0	1	5.0	2	10.0	1	5.0	-	-	20	100.0
	รวม	-	-	6	13.3	5	11.1	13	28.9	3	6.7	14	31.1	2	4.5	1	2.2	1	2.2	45	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรทั้งหมดจำนวน 252 ครัวเรือน

เขตโบราณสถานพบว่า เมื่อมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนหลายคนทำให้ชาวบ้านพบปัญหาในเรื่องความแออัดในการอยู่อาศัย และเมื่อมีสมาชิกในครอบครัวที่ต้องการแยกครอบครัวใหม่ โดยการขยับขยายไปอยู่ที่อื่น ซึ่งพบว่าชาวบ้านได้หาที่ดินแปลงใหม่เพื่ออยู่อาศัยทั้งในชุมชนและนอกชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรที่อาศัยอยู่ในกลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 และกลุ่มชุมชนกลุ่ม 3 มีกลุ่มตัวอย่างประชากรที่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนจำนวนแปดถึงสิบคนต่อครัวเรือน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ามีครัวเรือนที่อยู่อาศัยกันอย่างแออัดมาก ทั้งความแออัดของสมาชิกในครัวเรือน และขนาดของบ้านที่อยู่อาศัยที่มีขนาดเล็กไม่สามารถรองรับสมาชิกในครอบครัวได้ โดยมีสาเหตุเนื่องมาจากความยากจนและไม่มีทางเลือกอื่นในการหาที่อยู่แห่งใหม่ที่ที่ดีได้ หรือไม่สามารถขยับขยายบ้านเรือนออกจากที่ดินเดิมได้

2.6.9 ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชน จากตาราง 2.18 พบว่าระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชนของกลุ่มตัวอย่างประชากรในกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกัน เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่ได้อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนมานานแล้ว แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรที่อยู่อาศัยในชุมชนมานานมีความผูกพันกับพื้นที่โบราณสถาน และเมื่อชุมชนประสบปัญหาพร้อมกันชาวบ้านที่อยู่อาศัยมานานก็จะรวมตัวกันเหนียวแน่นเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ส่วนกลุ่มตัวอย่างประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาไม่นานนักพบว่าจะไม่มีความผูกพันกับชุมชนมากเท่าใดนัก

2.6.10 ภูมิฐานะของครอบครัว จากตาราง 2.19 พบว่าภูมิฐานะของครอบครัวของกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกัน เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่มีภูมิฐานะเดิมอยู่ในชุมชน โดยได้รับสิทธิในการอยู่อาศัยต่อบรรพบุรุษเดิม และพบกลุ่มตัวอย่างประชากรที่ไม่ได้เกิดในชุมชน และย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนในภายหลัง เช่น ย้ายตามครอบครัว คู่สมรส และย้ายเข้ามาอยู่อาศัยกับญาติพี่น้อง เป็นต้น และพบว่ามีชาวบ้านได้เข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนโดยการซื้อสิทธิในที่ดินต่อบุคคลในชุมชนเดิม

2.6.11 สาเหตุที่ย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชน จากตาราง 2.20 พบว่าสาเหตุที่ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนของกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกัน เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่ที่ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชน โดยมีเหตุผลในการย้ายคือการไม่มีที่อยู่อาศัยในเขตเมือง และมีฐานะยากจนทำให้ต้องเข้ามาหาที่อยู่อาศัยใหม่ในชุมชนแออัด และพบกลุ่มตัวอย่างประชากรได้ซื้อสิทธิในการอยู่อาศัยต่อบุคคลอื่น เนื่องมาจากมีคนนอกชุมชนต้องการเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนเพิ่มเติม และคนในชุมชนเองได้มีการขายสิทธิในที่ดิน โดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ให้กับคนนอกชุมชนในราคาไม่สูงมากนัก เมื่อเทียบกับการซื้อบ้านและที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ในเขตเมือง

ตาราง 2.18 ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชน (หน่วย: คน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	1-15 ปี	ร้อยละ	16-30 ปี	ร้อยละ	31-45 ปี	ร้อยละ	46-60 ปี	ร้อยละ	61-75 ปี	ร้อยละ	รวมทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	-	-	12	30.9	14	35.9	10	25.5	3	7.7	39	100.0
	ประตูดาด	9	23.7	9	23.7	15	39.5	5	13.1	-	-	38	100.0
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	14	25.0	6	10.7	12	21.4	18	32.2	6	10.7	56	100.0
	รวม	23	17.3	27	20.3	41	30.8	33	24.8	9	6.8	133	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่-ประตูม้า	8	38.1	4	19.0	2	9.5	7	33.4	-	-	21	100.0
	ประตูต้นผึ้ง-ท่านางลอย	3	8.3	10	27.8	5	13.9	18	50.0	-	-	36	100.0
	พระแก้ว-หัวข่าง	6	35.3	9	53.0	2	11.7	-	-	-	-	17	100.0
	รวม	17	22.9	23	31.1	9	12.2	25	33.8	-	-	74	100.0
กลุ่ม 3	ช่างแต้ม	-	-	2	50.0	-	-	2	50.0	-	-	4	100.0
	ประตูป่อง-ท่ามะโอ	-	-	-	-	-	-	21	100.0	-	-	21	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	6	30.0	5	25.0	2	10.0	2	10.0	5	25.0	20	100.0
	รวม	6	13.3	7	15.6	2	4.4	25	55.6	5	11.1	45	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรทั้งหมดจำนวน 252 คน

ตาราง 2.19 ภูมิปัญญา (หน่วย: คน)

กลุ่ม ชุมชน	ชื่อชุมชน	เกิดที่นี่	ร้อยละ	เกิดที่นี่ แต่ย้ายไปอยู่ที่อื่น	ร้อยละ	ไม่ได้เกิดที่นี่	ร้อยละ	รวมทั้ง หมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	13	33.3	-	-	26	66.7	39	100.0
	ประตูดาด	18	47.4	2	5.2	18	47.4	38	100.0
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	35	62.5	4	7.1	17	30.4	56	100.0
	รวม	66	49.6	6	4.5	61	45.9	133	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่-ประตุม้า	13	62.0	3	14.0	5	24.0	21	100.0
	ประตูดินตึง-ท่านางลอย	27	75.0	2	5.6	7	19.4	36	100.0
	พระแก้ว-หัวข่วง	8	47.0	-	-	9	53.0	17	100.0
	รวม	48	64.9	5	6.8	21	28.3	74	100.0
กลุ่ม 3	ช่างแต้ม	4	100.0	-	-	-	-	4	100.0
	ประตูดูป้อง-ท่ามะโอ	16	76.2	-	-	5	23.8	21	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	13	65.0	-	-	7	35.0	20	100.0
	รวม	33	73.3	-	-	12	26.7	45	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรทั้งหมดจำนวน 252 คน

ตาราง 2.20 สภาพเหตุที่ย้ายถิ่นเข้าป่าอยู่อาศัยในชุมชน (หน่วย: คน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	คนรู้จัก จำนวน	ร้อยละ	ไม่มี ที่อยู่	ร้อยละ	ย้ายตาม ครอบครัว	ร้อยละ	สืบทอดสิทธิ์ต่อ จากบรรพบุรุษ	ร้อยละ	ไม่ย้าย มาตั้งแต่เกิด	ร้อยละ	ขอสิทธิติดต่อ จากคนอื่น	ร้อยละ	รวม	ร้อยละ	
กลุ่ม 1	บ้านพงเมือง	3	8.4	5	13.8	17	47.2	3	8.4	8	22.2	-	-	36	100.0	
	ประตูดาด	4	10.5	12	31.6	10	26.2	2	5.5	10	26.2	-	-	38	100.0	
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	2	3.6	12	21.4	2	3.6	3	5.4	35	62.5	2	3.5	56	100.0	
กลุ่ม 2	รวม	9	6.8	29	21.8	29	21.8	8	6.0	53	39.8	2	1.5	130	100.0	
	บ้านใหม่-ประตูม้า	3	14.3	4	19.0	1	4.8	3	14.3	10	47.6	-	-	21	100.0	
	ประตูต้นผึ้ง-ท่านางลอย	-	-	6	16.7	-	-	-	3	8.3	27	75.0	-	-	36	100.0
	พระแก้ว-หัวข่าง	1	5.9	2	11.8	3	17.6	1	5.9	6	35.3	4	23.5	17	100.0	
กลุ่ม 3	รวม	4	5.4	12	16.2	4	5.4	7	9.4	43	58.1	4	5.4	74	100.0	
	ช่างแต่ม	-	-	1	25.0	-	-	-	-	3	75.0	-	-	4	100.0	
	ประตูป่อง-ท่ามะโอ	-	-	12	57.1	-	-	-	-	9	42.9	-	-	21	100.0	
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	1	5.0	4	20.0	-	-	3	15.0	10	50.0	2	10.0	20	100.0	
รวม	1	2.2	17	37.8	-	-	3	6.7	22	48.9	2	4.4	45	100.0		

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรทั้งหมดจำนวน 252 คน

2.6.12 ผู้ที่ชักชวนให้เข้ามาอยู่อาศัยในชุมชน จากตาราง 2.21 พบว่าผู้ที่ชักชวนให้ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนของกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกัน เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่เข้ามาอยู่อาศัยในชุมชน โดยไม่มีใครชักชวนแต่เข้ามาจับจองที่ดินเองตั้งแต่ในอดีต และพบว่ามีการชักชวนได้ถูกชักชวนจากคนรู้จักที่ทำงานในอาชีพเดียวกัน เช่น ขับสามล้อ กรรมกร เป็นต้น ซึ่งผู้ที่ชักชวนได้อาศัยในชุมชนมาก่อนแล้ว และได้แบ่งที่ดินให้อาศัยใกล้เคียงกันหรือขายที่ดินให้ในราคาถูก โดยผู้ที่ชักชวนต้องการมีเพื่อนบ้านให้เข้ามาอยู่อาศัยใกล้กัน และสามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้

2.6.13 ภาระหนี้สินของครัวเรือน จากตาราง 2.22 พบว่าภาระหนี้สินของครัวเรือนของกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มแตกต่างกันไม่มากนัก โดยพบว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรที่ไม่มีภาระหนี้สินมีมากกว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรที่มีภาระหนี้สิน แสดงให้เห็นว่าแม้ชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะยากจน แต่ชาวบ้านก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนได้โดยไม่มีหนี้สิน โดยมีรายได้พอเพียงกับการหาเลี้ยงครอบครัว แต่บางครัวเรือนก็ต้องหาเลี้ยงครอบครัวโดยมีค่าใช้จ่ายมากกว่ารายได้ของครัวเรือน ทำให้ต้องกู้ยืมเงินมาใช้จ่ายจากแหล่งเงินกู้หลายแหล่ง

2.6.14 แหล่งเงินกู้ จากตาราง 2.23 พบว่าแหล่งเงินกู้ของกลุ่มตัวอย่างประชากรในกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกันมากนัก โดยกลุ่มตัวอย่างประชากรที่เป็นหนี้สินมีการกู้เงินจากแหล่งเงินกู้มากที่สุด คือ การกู้เงินจากโครงการกองทุนหมู่บ้าน เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างประชากรสามารถขอกู้เงินได้สะดวกโดยไม่ต้องใช้หลักทรัพย์ใด ๆ ค้ำประกัน เพียงแต่ให้คนในชุมชนที่รู้จักกันเป็นคนค้ำประกันให้ แต่ต้องเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ภายในชุมชนก่อน และเมื่อกู้เงินแล้วต้องผ่อนชำระให้ตรงเวลาทุกครั้งเพื่อโอกาสในการกู้เงินในวงเงินที่สูงขึ้นจากการกู้เงินในครั้งต่อไป และพบว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรมีการกู้เงินจากธนาคารออมสินเป็นจำนวนมากเช่นกัน เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างประชากรที่สามารถกู้เงินจากธนาคารได้ ต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกันกับธนาคารคือ โฉนดที่ดินพร้อมบ้านจึงจะสามารถยื่นเรื่องกู้เงินได้ ดังนั้นกลุ่มตัวอย่างประชากรที่ได้รับเอกสารสิทธิ์ในเขตโบราณสถานสามารถกู้เงินได้ แต่ชาวบ้านที่บุกรุกโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ หรือเช่าที่ราชพัสดุ และเช่าที่วัดเท่านั้นไม่สามารถกู้เงินจากธนาคารได้ และพบว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรมีการกู้เงินนอกระบบ เนื่องจากชาวบ้านที่ไม่สามารถกู้เงินจากแหล่งอื่นได้ ซึ่งชาวบ้านไม่มีทางเลือกและจำเป็นต้องกู้เงินจากเงินกู้นอกระบบ ที่มีอัตราดอกเบี้ยแพงมาก โดยเฉลี่ยประมาณร้อยละสิบต่อเดือน และต้องผ่อนใช้เป็นรายวันหรือรายเดือนตามแต่ตกลงกับเจ้าหนี้ หรือบางคนก็กู้เงินทั้งเงินกู้ในระบบและนอกระบบ แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านในชุมชนแออัดส่วนใหญ่มีฐานะยากจนและต้องกู้ยืมเงินมาใช้จ่ายโดยที่รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย

ตาราง 2.21 ผู้ที่ชักชวนให้ย้ายถิ่นเข้าไปอยู่อาศัยในชุมชน (หน่วย: คน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	มาเอง	ร้อยละ	ผู้สมัคร	ร้อยละ	คนรู้จัก	ร้อยละ	ญาติพี่น้อง/ ครอบครัว	ร้อยละ	รวมทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	10	25.6	10	25.6	14	35.9	5	12.8	39	100.0
	ประตูดาล	14	36.8	4	10.5	10	26.3	10	26.3	38	100.0
	แสงหัวริน-สันโค้ง	21	37.5	5	8.9	20	35.7	10	17.9	56	100.0
	รวม	45	33.8	19	14.4	44	33.0	25	18.8	133	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่-ประตูด้า	6	28.6	5	23.8	10	47.6	-	-	21	100.0
	ประตูต้นผึ้ง-ท่าทางลอย	10	27.8	6	16.7	15	41.7	5	13.9	36	100.0
	พระแก้ว-หัวข่วง	7	41.2	10	58.8	-	-	-	-	17	100.0
	รวม	23	31.0	21	28.4	25	33.8	5	6.8	74	100.0
กลุ่ม 3	ช่างเดิม	1	25.0	3	75.0	-	-	-	-	4	100.0
	ประตูป่อง-ท่ามะโอ	11	52.4	5	23.8	5	23.8	-	-	21	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	9	45.0	3	15.0	8	40.0	-	-	20	100.0
	รวม	21	46.7	11	24.4	13	28.9	-	-	45	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรทั้งหมดจำนวน 252 คน

ตาราง 2.22 ภาวะหนี้สินของครัวเรือน (หน่วย: ครัวเรือน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	มีหนี้สิน	ร้อยละ	ไม่มีหนี้สิน	ร้อยละ	รวมทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	16	41.0	23	59.0	39	100.0
	ประตูดาด	13	34.2	25	65.8	38	100.0
	แก่งหัวริน-สันโค้ง	29	51.8	27	48.2	56	100.0
	รวม	58	43.6	75	56.4	133	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่-ประตูดาด	11	52.4	10	47.6	21	100.0
	ประตูดาดฝั่ง-ท่านางลอย	19	52.8	17	47.2	36	100.0
	พระแก้ว-หัวข่วง	6	35.3	11	64.7	17	100.0
	รวม	36	48.6	38	51.4	74	100.0
กลุ่ม 3	ช่างแต่ิม	1	25.0	3	75.0	4	100.0
	ประตูดาด-ท่ามะโอ	9	42.9	12	57.1	21	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	8	40.0	12	60.0	20	100.0
	รวม	18	40.0	27	60.0	45	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรทั้งหมดจำนวน 252 ครัวเรือน

ตาราง 2.23 แหล่งเงินทุน (หน่วย: ล้านบาท)

กลุ่ม ชุมชน	ชื่อชุมชน	ธนาคาร ออมสิน	ร้อยละ	ธนาคาร กรุงไทย	ร้อยละ	ไฟ แนนซ์	ร้อยละ	เงินกู้ นอก ระบบ	ร้อยละ	สหกรณ์ กฟผ.	ร้อยละ	สหกรณ์ ครู	ร้อยละ	กองทุน หมู่บ้าน	ร้อยละ	รวม ทั้ง หมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	3	18.6	-	-	-	-	7	43.8	-	-	-	-	6	37.6	16	100.0
	ประจวบคีรีขันธ์	-	-	2	15.4	1	7.7	-	-	-	-	-	-	10	76.9	13	100.0
	แจ้งหัวหิน-สันโค้ง	10	34.5	-	-	-	-	2	6.9	-	-	-	-	17	58.6	29	100.0
กลุ่ม 2	รวม	13	22.4	2	3.4	1	1.7	9	15.6	-	-	-	-	33	56.9	58	100.0
	บ้านใหม่-ประจวบ	-	-	1	9.1	3	27.3	3	27.3	-	-	-	-	4	36.3	11	100.0
	ประจวบคีรีขันธ์-ท่าทางลอย	3	15.8	-	-	-	-	-	-	6	31.6	5	26.3	5	26.3	19	100.0
กลุ่ม 3	พระแก้ว-หัวข่าง	1	16.7	-	-	-	-	1	16.7	-	-	-	-	4	66.6	6	100.0
	รวม	4	11.1	1	2.8	3	8.3	4	11.1	6	16.6	5	13.9	13	36.2	36	100.0
	ช่างแต่เดิม	-	-	-	-	-	-	1	100.0	-	-	-	-	-	-	1	100.0
กลุ่ม 3	ประจวบคีรีขันธ์-ท่ามะโอ	-	-	-	-	-	-	5	55.6	-	-	-	-	4	44.4	9	100.0
	ศรีคีรีมาศ-แสงเมืองมา	5	62.5	-	-	-	-	-	-	-	-	1	12.5	2	25.0	8	100.0
	รวม	5	27.8	-	-	-	-	6	33.3	-	-	1	5.6	6	33.3	18	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: คอลัมน์เฉพาะกลุ่มตัวอย่างประชากรที่มีหนี้สิน จำนวน 112ครัวเรือน

2.6.15 จำนวนเงินกู้ จากตาราง 2.24 พบว่าจำนวนเงินกู้ของกลุ่มตัวอย่างประชากรในกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกัน โดยกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่มีการกู้เงินเป็นจำนวนเงินระหว่าง 10,000 – 50,000 บาท โดยจำนวนเงินกู้ของชาวบ้านจะกู้ได้จำนวนเท่าใดนั้นขึ้นอยู่กับแหล่งเงินกู้ โดยจะพิจารณาจากความสามารถในการผ่อนชำระ อัตราดอกเบี้ย และขึ้นอยู่กับหลักค้ำประกันของผู้กู้เงินด้วย เช่น โครงการกองทุนหมู่บ้านจะปล่อยเงินกู้ให้ 15,000 บาทต่อผู้กู้หนึ่งคน ถ้าผู้กู้สามารถผ่อนชำระหนี้ได้ตรงตามเวลาที่กำหนดทุกเดือน จะถือว่าเป็นลูกหนี้ที่ดี สามารถเพิ่มวงเงินกู้ได้เป็นเงิน 30,000 บาทในการกู้ครั้งต่อไป และพบว่ามียอดเงินกู้ที่มียอดเงินกู้ตั้งแต่ 100,000 – 500,000 บาท แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรที่ได้รับเอกสารสิทธิในที่ดินเขตโบราณสถาน มีความสามารถในการกู้เงินในวงเงินที่สูงได้ เพราะมีโฉนดที่ดินค้ำประกัน ส่วนกลุ่มตัวอย่างประชากรที่มียอดเงินกู้ มากกว่า 500,000 บาทขึ้นไปนั้น พบในกลุ่มชุมชนกลุ่ม 2 และกลุ่ม 3 เมื่อพิจารณาร่วมกับอาชีพของชาวบ้าน พบว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรที่สามารถกู้เงินในวงเงินที่สูงได้นั้น ส่วนใหญ่จะทำงานในอาชีพ ข้าราชการ และครู และพนักงานบริษัทเอกชน เป็นต้น เนื่องจากเป็นกลุ่มชาวบ้านที่สามารถผ่อนชำระเงินกู้ได้ และพบว่าในกลุ่มชุมชนกลุ่ม 2 และกลุ่ม 3 เป็นชาวบ้านที่ได้รับเอกสารสิทธิในเขตโบราณสถานจำนวนมาก จะสามารถกู้เงินจำนวนได้มากเพื่อใช้ในการสร้างบ้านหลังใหม่ และการปรับปรุงที่อยู่อาศัยเดิมให้มีความมั่นคงในการอยู่อาศัยมากขึ้น

2.7 ลักษณะของที่อยู่อาศัย

2.7.1 จำนวนที่อยู่อาศัยในเขตโบราณสถาน จากตาราง 2.25 พบว่าจำนวนที่อยู่อาศัยในเขตโบราณสถานในกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกัน โดยกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่มีบ้านหนึ่งหลังต่อแปลงที่ดินหนึ่งแปลง แสดงให้เห็นว่าที่อยู่อาศัยในชุมชนส่วนใหญ่อยู่ในแปลงที่ดินที่มีขนาดเล็ก ทำให้ไม่สามารถขยายบ้านเรือนเพิ่มมากขึ้นได้ และอยู่อาศัยกันอย่างแออัด และพบว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรที่มีจำนวนบ้าน 2 - 3 หลังต่อแปลงที่ดินหนึ่งแปลง เนื่องจากในแปลงที่ดินที่ครอบครองมีที่ว่างเหลือพอที่จะขยายบ้าน หรือสร้างบ้านหลังใหม่เพื่อให้คนในครอบครัวที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นได้อยู่อาศัย แต่บ้านที่สร้างใหม่ส่วนใหญ่จะมีขนาดเล็ก ปลุกติดกันเป็นแถว และมีสภาพที่ทรุดโทรม และในกลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 พบว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรมีบ้านสี่หลังต่อแปลงที่ดินหนึ่งแปลง เนื่องจากที่ดินที่ครอบครองมีขนาดใหญ่มีที่ดินเหลือพอที่จะสร้างบ้านใหม่ได้หลายหลัง และมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนหลายคน มีความจำเป็นจะต้องขยายเพื่อแยกครอบครัวใหม่ในที่ดินเดิม แต่อยู่กันเป็นครอบครัวใหญ่

ตาราง 2.24 จำนวนเงินกู้ (หน่วย: ล้านบาท)

กลุ่ม ชุมชน	ชื่อชุมชน	น้อยกว่า 10,000 บาท	ร้อยละ และ	10,000 - 50,000 บาท	ร้อยละ และ	50,001 - 100,000 บาท	ร้อยละ และ	100,001 - 500,000 บาท	ร้อยละ และ	มากกว่า 500,000 บาท	ร้อยละ และ	รวม ทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	3	18.7	8	50.0	2	12.5	3	18.8	-	-	16	100.0
	ประตูดาด	4	30.8	7	53.8	2	15.4	-	-	-	-	13	100.0
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	3	10.3	11	38.0	13	44.8	2	6.9	-	-	29	100.0
	รวม	10	17.2	26	44.8	17	29.3	5	8.7	-	-	58	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่-ประตูม้า	2	18.2	6	54.5	-	-	1	9.1	2	18.2	11	100.0
	ประตูต้นตี่ง-ทางนงลอย	2	10.5	4	21.0	-	-	5	26.3	8	42.2	19	100.0
	พระแก้ว-หัวข่วง	1	16.7	3	50.0	2	33.3	-	-	-	-	6	100.0
	รวม	5	13.9	13	36.2	2	5.5	6	16.6	10	27.8	36	100.0
กลุ่ม 3	ช่างแต่ิม	-	-	1	100.0	-	-	-	-	-	-	1	100.0
	ประตูป่อง-ท่ามะโอ	-	-	9	100.0	-	-	-	-	-	-	9	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	-	-	2	25.0	-	-	2	25.0	4	50.0	8	100.0
	รวม	-	-	12	66.7	-	-	2	11.1	4	22.3	18	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: คอลัมภ์เฉพาะกลุ่มตัวอย่างประชากรที่มีพื้นที่เงิน จำนวน 112 ครัวเรือน

ตาราง 2.25 จำนวนบ้านเรือนในเขตโบราณสถาน (หน่วย: ครัวเรือน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	จำนวนบ้านเรือน										
		1 หลังคา เรือน	ร้อยละ	2 หลังคา เรือน	ร้อยละ	3 หลังคา เรือน	ร้อยละ	มากกว่า 4 หลัง คาเรือน	ร้อยละ	รวม ทั้งหมด	ร้อยละ	
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	30	76.9	8	20.5	1	2.6	-	-	-	39	100.0
	ประตูตลาด	31	81.6	5	13.2	2	5.3	-	-	-	38	100.0
	แจ้งหัวริน - สันโค้ง	36	64.3	18	32.1	-	-	2	3.6	-	56	100.0
	รวม	97	72.9	31	23.4	3	2.2	2	1.5	-	133	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่ - ประตูม้า	16	76.2	5	23.8	-	-	-	-	-	21	100.0
	ประตูต้นผึ้ง-ท่านางลอย	32	88.9	4	11.1	-	-	-	-	-	36	100.0
	พระแก้ว - หัวขวง	14	82.4	3	17.6	-	-	-	-	-	17	100.0
	รวม	62	83.8	12	16.2	-	-	-	-	-	74	100.0
กลุ่ม 3	ช่างแต้ม	4	100.0	-	-	-	-	-	-	-	4	100.0
	ประตูป่อง - ท่ามะโอ	18	85.7	3	14.3	-	-	-	-	-	21	100.0
	ศรีล้อม - แสงเมืองมา	15	75.0	5	25.0	-	-	-	-	-	20	100.0
	รวม	37	82.2	8	17.8	-	-	-	-	-	45	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: จำนวนบ้านต่อที่ดินหนึ่งแปลง โดยมีกลุ่มตัวอย่างประชากรรวมทั้ง 252 ครัวเรือน

2.7.2 ลักษณะของที่อยู่อาศัย จากตาราง 2.26 พบว่าลักษณะของที่อยู่อาศัยในเขต โบราณสถานในกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกัน โดยกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่มีลักษณะของที่อยู่อาศัยที่เป็นบ้านชั้นเดียว ลักษณะของที่อยู่อาศัยมีสภาพทรุดโทรม ไม่เป็นระเบียบ และพบว่ากลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 และกลุ่ม 2 มีกลุ่มตัวอย่างประชากรที่มีการสร้างบ้านเป็นกระท่อมมุงหญ้าคา เนื่องจากชาวบ้านไม่มีเงินมากพอที่จะสร้างบ้านที่มีสภาพที่ดีได้ และมีฐานะยากจนมาก

2.7.3 วัสดุที่ใช้ในการสร้างบ้าน จากตาราง 2.27 พบว่าการใช้วัสดุในการสร้างบ้านในเขตโบราณสถานในกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกัน โดยกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่จะใช้ไม้ในการสร้างบ้าน เนื่องจากในอดีตคนที่เข้ามาจับจองที่ดินก็จะสร้างบ้านเป็นกระท่อมมุงหญ้าคา ก่อน และต่อมาชาวบ้านจะสร้างบ้านใหม่ที่ดินเดิม และใช้วัสดุในการสร้างบ้านที่ทนทานมากขึ้น โดยส่วนใหญ่จะสร้างบ้านไม้ชั้นเดียว ในปัจจุบันบ้านไม้ในชุมชนส่วนใหญ่จะมีสภาพทรุดโทรมและเก่าแก่มาก และพบว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรที่สร้างบ้านเป็นบ้านปูน เนื่องจากเมื่อชาวบ้านมีฐานะที่ดีขึ้น มีเงินเก็บก็จะปรับปรุงบ้านหรือรื้อถอนบ้านหลังเดิมที่เป็นบ้านไม้ที่เสื่อมสภาพ เพื่อก่อสร้างบ้านปูนที่มีความมั่นคงถาวรมากขึ้น และพบว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรที่สร้างบ้านแบบครึ่งไม้ครึ่งปูน เนื่องจากเป็นการต่อเติมบ้านหลังเดิม แต่ไม่ยอมยกสลับเปลี่ยนค่าใช้จ่ายมาก และใช้วิธีการรื้อถอนบ้านไม้หลังเก่าเดิมก่อนเพื่อเก็บไม้ไว้ใช้ประโยชน์ โดยสร้างบ้านใหม่เป็นปูนบริเวณชั้นล่างแล้วเอาไม้ที่รื้อถอนจากบ้านหลังเดิมไปเป็นส่วนชั้นสองของบ้าน

2.7.4 ขนาดพื้นที่ครอบครอง จากตาราง 2.28 พบว่าขนาดพื้นที่ครอบครองในเขตโบราณสถานในกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกัน โดยกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่ได้ครอบครองที่ดินที่มีพื้นที่ประมาณ 50 – 100 ตารางวา เนื่องจากข้อจำกัดของสภาพของพื้นที่โบราณสถานมีผลต่อการครอบครองที่ดินในเขตโบราณสถาน เช่น พื้นที่กำแพงเมืองที่มีชาวบ้านส่วนใหญ่บุกรุกอยู่อาศัยนั้นมีพื้นที่ไม่ใหญ่มาก มีความลาดชันสูงไม่เหมาะกับการสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัย โดยมีชาวบ้านเข้าไปบุกเบิกพื้นที่และครอบครองที่ดินที่มีขนาดเท่าใดก็ได้ตามความสามารถในการแผ้วถางพื้นที่ของแต่ละบุคคล และเมื่อชาวบ้านเข้าไปบุกรุกอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง และมีการขายสิทธิในที่ดินให้กับคนนอกชุมชน โดยชาวบ้านที่มีที่ดินขนาดใหญ่ ก็จะแบ่งขายที่ดินให้คนอื่นหรือให้ญาติเข้าไปอยู่ฟรีในที่ดินของตน โดยแบ่งขอบเขตพื้นที่กันอย่างชัดเจน ทำให้เกิดความแออัดของการอยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น และในกลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 และกลุ่ม 2 มีกลุ่มตัวอย่างประชากรจำนวนมากที่ครอบครองที่ดินที่มีพื้นที่น้อยกว่า 50 ตารางวา เนื่องมาจากมีการเข้ามาซื้อที่ดินในชุมชนจากคนที่อยู่อาศัยเดิม แต่ที่ดินที่เหลือในชุมชนส่วนใหญ่จะมีขนาดเล็กและเป็นที่ดินที่เข้าถึงลำบาก มีความลาดชันสูง และอยู่ในที่ลับตาคน และพบว่าในกลุ่มชุมชนกลุ่ม 2 มีกลุ่มตัวอย่างประชากรจำนวนน้อยที่ครอบครองที่ดินที่มีพื้นที่มากกว่า 400 ตารางวา และพบในชุมชนบ้านใหม่-

ตาราง 2.26 ลักษณะของบ้านเรือนในเขตโบราณสถาน (หน่วย: หลังคาเรือน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	ลักษณะของบ้านเรือน										
		บ้าน ชั้นเดียว	ร้อยละ	บ้าน สองชั้น	ร้อยละ	ห้องแถว	ร้อยละ	กระท่อม	ร้อยละ	รวม ทั้งหมด	ร้อยละ	
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	28	71.8	6	15.4	2	5.1	3	7.7	39	100.0	
	ประตูตลาด	26	68.4	4	10.5	4	10.5	4	10.5	38	100.0	
	แจ้งหัวริน - สันโค้ง	36	64.3	18	32.1	-	-	2	3.6	56	100.0	
	รวม	90	67.6	28	21.0	6	4.5	9	6.9	133	100.0	
กลุ่ม 2	บ้านใหม่ - ประตุม้า	15	71.4	6	28.6	-	-	-	-	21	100.0	
	ประตูต้นผึ้ง-ทานางลอย	25	69.4	5	13.9	6	16.7	-	-	36	100.0	
	พระแก้ว - หัวข่วง	10	58.8	5	29.4	-	-	2	11.8	17	100.0	
	รวม	50	67.6	16	21.6	6	8.1	2	2.7	74	100.0	
กลุ่ม 3	ช่างแต้ม	4	100.0	-	-	-	-	-	-	4	100.0	
	ประตูป้อม - ทามะโอ	14	66.7	6	28.6	1	4.8	-	-	21	100.0	
	ศรีล้อม - แสงเมืองมา	15	75.0	5	25.0	-	-	-	-	20	100.0	
	รวม	33	73.3	11	24.4	1	2.3	-	-	45	100.0	

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างทั่วประเทศรวมทั้งหมด 252 คริวเรือน

ตาราง 2.27 วัสดุที่ใช้ในการสร้างบ้าน (หน่วย: หลังคาเรือน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	วัสดุที่ใช้ในการสร้างบ้าน									
		บ้านไม้	ร้อยละ	บ้านปูน	ร้อยละ	บ้านครึ่งไม้ครึ่งปูน	ร้อยละ	รวมทั้งหมด	ร้อยละ		
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	30	76.9	3	7.7	6	15.4	39	100.0		
	ประดู่ตาล	29	74.4	5	13.2	4	10.5	38	100.0		
	แจ้งหัวริน - ต้นโค้ง	30	53.6	20	35.7	6	10.7	56	100.0		
	รวม	89	66.9	28	21.0	16	12.0	133	100.0		
กลุ่ม 2	บ้านใหม่ - ประดู่มา	20	95.2	-	-	1	4.8	21	100.0		
	ประดู่ต้นฝั่ง-ท่านางลอย	31	86.1	-	-	5	13.9	36	100.0		
	พระแก้ว - หัวข่าง	9	52.9	6	35.3	2	11.8	17	100.0		
	รวม	60	81.1	6	8.1	8	10.8	74	100.0		
กลุ่ม 3	ช่างแต้ม	4	100	-	-	-	-	4	100.0		
	ประดู่ป่อง - ท่ามะโอ	15	71.4	4	19.0	2	9.5	21	100.0		
	ศรีล้อม - แสงเมืองมา	15	75.0	3	15.0	2	10.0	20	100.0		
	รวม	34	75.6	7	15.5	4	8.9	45	100.0		

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรรวมทั้งหมด 252 ครัวเรือน

ตาราง 2.28 ขนาดที่ดินครอบครอง (หน่วย: แปลงที่ดิน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	น้อยกว่า 50		ร้อยละ 50-100		ร้อยละ 101-200		ร้อยละ 201-400		ร้อยละ มากกว่า 400		ร้อยละทั้งหมด	ร้อยละ
		ตารางวา	และตารางวา	ตารางวา	และตารางวา	ตารางวา	และตารางวา	ตารางวา	และตารางวา	ตารางวา	และตารางวา		
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	3	7.7	36	92.3	-	-	-	-	-	-	39	100.0
	ประตูดาด	13	34.2	25	65.8	-	-	-	-	-	-	38	100.0
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	13	23.2	43	76.8	-	-	-	-	-	-	56	100.0
กลุ่ม 2	รวม	29	21.8	104	78.2	-	-	-	-	-	-	133	100.0
	บ้านใหม่-ประตูม้า	2	9.5	12	57.1	-	-	4	19.0	3	14.4	21	100.0
	ประตูต้นผึ้ง-ท่านางลอย	5	13.9	22	61.1	3	8.3	6	16.7	-	-	36	100.0
	พระแก้ว-หัวข่าง	1	5.9	11	64.7	5	29.4	-	-	-	-	17	100.0
กลุ่ม 3	รวม	8	10.8	45	60.8	8	10.8	10	13.6	3	4.0	74	100.0
	ช่างแต้ม	-	-	3	75.0	-	-	1	25.0	-	-	4	100.0
	ประตูป่อง-ท่ามะโอ	-	-	21	100.0	-	-	-	-	-	-	21	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	1	5.0	14	70.0	-	-	5	25.0	-	-	20	100.0
รวม	1	2.2	38	84.4	-	-	6	13.4	-	-	45	100.0	

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรรวมทั้งหมด 252 ครัวเรือน

ประตู่มา เนื่องจากในชุมชนมีที่ดินอยู่ในเขตโบราณสถานที่ยังสภาพเดิมอยู่มาก และไม่ค่อยพบการบูรณการครอบครองที่ดินของชาวบ้านมากนัก

2.7.5 การใช้ประโยชน์ที่ดิน จากตาราง 2.29 พบว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตโบราณสถานในกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกัน โดยกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่ที่ได้ใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่ออยู่อาศัยอย่างเดียว เนื่องจากชาวบ้านทำงานอยู่นอกบ้าน และบ้านที่อยู่อาศัยก็ไม่เอื้ออำนวยให้ทำกิจกรรมหรือใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้ เพราะที่ดินมีขนาดเล็ก ไม่มีที่ดินเหลือมาก และพบว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรที่ได้ใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อค้าขาย โดยการเปิดร้านขายอาหาร ร้านขายของชำ ร้านเสริมสวย เย็บผ้า ชักรีด เป็นต้น เนื่องจากในชุมชนมีชาวบ้านอยู่อาศัยจำนวนมาก ทำให้มีความต้องการในการอุปโภค บริโภค และสิ่งอำนวยความสะดวกที่เข้าถึงได้ง่าย และมีบริการอยู่ภายในชุมชน และพบว่าในกลุ่มชุมชน 1 มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการค้าขายเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากมีพื้นที่หน้าบ้านติดถนนสายหลัก และมีผู้คนสัญจรไปมาตลอดทั้งวัน และพบว่าในกลุ่มชุมชนกลุ่ม 2 มีกลุ่มตัวอย่างประชากรที่ได้ใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเลี้ยงสัตว์ เนื่องจากเจ้าของที่ดินมีการทำกิจการเกี่ยวกับการขั้วรถม้าในเมืองลำปาง และมีการสร้างคอกเลี้ยงม้าบนกำแพงเมืองมานานเกือบ 30 ปีมาแล้ว สภาพของคอกม้าอยู่สูงจากดินเดิมประมาณ 5 เมตร

2.7.6 การเลือกทำเลที่ตั้งในชุมชน จากตาราง 2.30 พบว่าชาวบ้านมีเหตุผลในการเลือกทำเลที่ตั้งในชุมชนที่ไม่แตกต่างกัน โดยกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่ให้เหตุผลในการเลือกทำเลที่ตั้ง เพื่อต้องการอาศัยอยู่ใกล้แหล่งชุมชนเมืองและอยู่ใกล้แหล่งงาน เนื่องมาจากกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพที่ไม่เป็นทางการ เช่น ขั้วสามล้อ ขั้วรถรับจ้าง รับจ้างทั่วไปค้าขาย เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านต้องการอยู่อาศัยในเขตเมือง และเพื่อความสะดวกในการทำงานในเขตเมือง และพบว่ามีชาวบ้านที่ต้องการเข้ามาอยู่ในชุมชนเนื่องจากที่ดินในเขตโบราณสถานมีราคาถูก แม้ว่าการซื้อสิทธิในที่ดินจะไม่มีเอกสารสิทธิ์ครอบครองก็ตาม แต่กลุ่มคนยากจนก็ไม่มีโอกาสเลือกที่อยู่อาศัยที่ดีได้มากนัก เพราะฉะนั้นทางเลือกในการอยู่อาศัยในที่ดินราคาถูก จึงเป็นปัจจัยดึงดูดให้ผู้มีรายได้น้อยต้องการเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชน

2.8 ระบบสาธารณูปโภค

2.8.1 แหล่งน้ำใช้ จากตาราง 2.31 พบว่าแหล่งน้ำใช้ในชุมชนของกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกัน โดยกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่ที่มีน้ำประปาใช้โดยมีมิเตอร์น้ำเป็นของตนเอง เนื่องจากชาวบ้านได้ประสานงานกับการประปาส่วนภูมิภาค เพื่อจัดหาบริการน้ำประปาให้กับชุมชน และพบว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรที่ใช้น้ำบาดาล จะเห็นได้ว่าชุมชนมีการใช้น้ำบาดาลโดยชาวบ้านดำเนินการขุดเจาะกันเอง และพบว่าในกลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 มีกลุ่มตัวอย่างประชากรที่มีน้ำ

ตาราง 2.29 การใช้จ่ายประโยชน์ที่ดิน (หน่วย: หลังคาเรือน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	ที่อยู่อาศัย	ร้อยละ	ร้านค้าที่ ที่อยู่อาศัย	ร้อยละ	เตียงสัตว์	ร้อยละ	รวม ทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	30	76.9	9	23.1	-	-	39	100.0
	ประตูดาด	30	78.9	8	21.1	-	-	38	100.0
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	36	64.3	20	35.7	-	-	56	100.0
	รวม	96	72.2	37	27.8	-	-	133	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่-ประตูดาด	18	85.7	-	-	3	14.3	21	100.0
	ประตูดาด-ท่านางลอย	33	91.7	3	8.3	-	-	36	100.0
	พระแก้ว-หัวข่วง	10	58.8	7	41.2	-	-	17	100.0
	รวม	61	82.4	10	13.5	3	4.0	74	100.0
กลุ่ม 3	ช่างแต้ม	4	100.0	-	-	-	-	4	100.0
	ประตูดาด-ท่ามะโอ	18	85.7	3	14.3	-	-	21	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	17	85.0	3	15.0	-	-	20	100.0
	รวม	39	86.7	6	13.3	-	-	45	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรรวมทั้งหมด 252 ครัวเรือน

ตาราง 2.30 การเลือกทำเลที่ตั้งในพื้นที่เมืองเก่า (หน่วย: คน)

กลุ่ม ชุมชน	ชื่อชุมชน	น้ำ ไม่ ท่วม	ร้อยละ	สภาพ แวดล้อม ดี	ร้อยละ	ใกล้ ตลาด	ร้อยละ	ที่ดิน ถูก	ร้อยละ	เข้าถึง สะดวก	ร้อยละ	ใกล้ แหล่ง งาน	ร้อยละ	ใกล้ ถนน	ร้อยละ	ใกล้ เมือง	ร้อยละ	พื้นที่ กว้าง ขวาง	ร้อยละ	เป็นเขต โบราณ สถาน	ร้อยละ	รวม	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	3	7.8	3	7.8	2	5.1	2	5.1	5	12.9	10	25.6	1	2.5	10	25.6	1	2.5	2	5.1	39	100
	ประตูตลาด	2	5.2	3	7.9	2	5.2	2	5.2	4	10.6	10	26.4	1	2.7	10	26.4	2	5.2	2	5.2	38	100
	แห่งหัวริน- สันโค้ง	2	3.6	2	1.8	1	1.8	1	1.8	10	17.8	10	17.8	10	17.8	10	17.8	5	8.9	5	8.9	56	100
กลุ่ม 2	รวม	7	5.3	8	6.0	5	3.7	5	3.7	19	14.3	30	22.5	12	9.1	30	22.5	8	6.0	9	6.9	133	100
	บ้านใหม่- ประตูม้า	1	5.2	1	5.2	3	15.7	1	5.2	5	26.3	5	26.3	1	5.2	1	5.2	2	5.2	1	-	21	100
	พระแก้ว- หัววัง	1	2.8	2	5.5	5	13.9	5	13.9	5	13.9	5	13.9	1	2.8	1	2.8	3	5.5	4	25.0	32	100
	ประตูต้นผึ้ง- ท่ามกลอย	3	17.6	2	11.8	4	23.5	4	23.5	1	5.9	1	5.9	1	5.9	1	5.9	-	-	-	-	17	100
	รวม	5	4.0	5	6.7	12	16.2	10	13.5	11	14.8	11	14.8	3	4.0	3	4.0	5	5.4	5	16.2	70	100
กลุ่ม 3	ช่างแต่ม	1	25.0	1	25.0	2	50.0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	100
	ประตูป้อง- ท่ามะโอ	1	4.7	5	23.8	5	23.8	5	23.8	5	23.8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21	100
	ศรีล้อม- แสงเมืองมา	3	15.0	2	9.5	5	23.8	5	23.8	-	-	-	-	-	-	-	-	5	23.8	-	-	20	100
รวม	5	11.1	8	17.7	12	26.6	10	22.2	5	11.1	-	-	-	-	-	-	5	11.1	-	-	45	100	

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามปี พ.ศ. 2548

ตาราง 2.31 แหล่งน้ำใช้ (หน่วย: ครัวเรือน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	ประปา (มิเตอร์)	ร้อยละ	ประปา (ต่อจากที่อื่น)	ร้อยละ	น้ำบาดาล	ร้อยละ	รวม ทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	30	76.9	-	-	9	23.1	39	100.0
	ประตูดาล	31	81.6	1	2.6	6	15.8	38	100.0
	แดงหัวริน-สันโค้ง	30	53.6	6	10.7	20	35.7	56	100.0
กลุ่ม 2	รวม	91	68.4	7	5.3	35	26.3	133	100.0
	บ้านใหม่-ประตูม้า	15	71.4	-	-	6	28.6	21	100.0
	ประตูต้นตี่ง-ทางลดย	31	86.1	-	-	5	13.9	36	100.0
	พระแก้ว-หัวข่วง	14	82.4	-	-	3	17.6	17	100.0
กลุ่ม 3	รวม	60	81.0	-	-	14	19.0	74	100.0
	ช่างแต้ม	4	100.0	-	-	-	-	4	100.0
	ประตูป่อง-ท่ามะโอ	15	71.4	-	-	6	28.6	21	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	10	50.0	-	-	10	50.0	20	100.0
	รวม	29	64.4	-	-	16	35.6	45	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรรวมทั้งหมด 252 ครัวเรือน

ประปาใช้โดยต่อฟ่วงมาจากเพื่อนบ้านข้างเคียง โดยจะเสียค่าใช้จ่ายในราคาที่สูงกว่าปกติ คือหน่วยละประมาณ 10 บาท หรือแล้วแต่ชาวบ้านจะตกลงกับเพื่อนบ้านข้างเคียงที่ให้ฟ่วงต่อน้ำประปาว่าจะเหมาจ่ายหรือคิดตามปริมาณน้ำที่ใช้จริง และอีกสาเหตุหนึ่งที่ชาวบ้านต้องต่อฟ่วงมิเตอร์น้ำประปาจากบ้านข้างเคียงมาใช้ เพราะการที่เพิ่งเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนได้ไม่นาน ทำให้ไม่มีสิทธิในการต่อน้ำประปามาใช้เองได้ เนื่องจากทางกรมศิลปากรไม่อนุญาต เนื่องจากการต่อท่อประปาอาจจะทำให้พื้นที่โบราณสถานเสียหาย และบางครั้งเรือนไม่มีเงินในการดำเนินการขอตัดตั้งน้ำประปาเองได้

2.8.2 แหล่งแสงสว่าง จากตาราง 2.32 พบว่าแหล่งของแสงสว่างคือระบบไฟฟ้าในครัวเรือนของกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกัน โดยกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่มีไฟฟ้าใช้โดยมิเตอร์ไฟฟ้าเป็นของตนเอง โดยชาวบ้านได้ประสานงานกับการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค เพื่อจัดหาบริการด้านไฟฟ้าแสงสว่างเข้ามาใช้ในชุมชน และพบว่าในกลุ่มชุมชนที่ 1 และกลุ่ม 2 มีกลุ่มตัวอย่างประชากรที่มีไฟฟ้าใช้ โดยต่อฟ่วงมาจากเพื่อนบ้านข้างเคียง โดยจะเสียค่าใช้จ่ายในราคาที่สูงกว่าปกติ คือหน่วยละประมาณ 8 - 10 บาท หรือแล้วแต่ผู้ขอใช้จะตกลงกับเพื่อนบ้านข้างเคียงที่ให้ฟ่วงต่อไฟฟ้าว่าจะเหมาจ่ายหรือคิดตามมิเตอร์ไฟฟ้าที่ใช้จริง การที่ผู้ขอต่อฟ่วงมิเตอร์ไฟฟ้าจากบ้านข้างเคียงเนื่องจากกรมศิลปากรไม่อนุญาตให้ต่อฟ่วงสายไฟฟ้าพาดผ่านเข้ามาในเขตโบราณสถาน เพราะอาจจะทำให้ได้รับความเสียหาย หรือแนวเสาไฟและสายไฟฟ้าจะปิดบังภูมิทัศน์ของโบราณสถานเดิมได้

2.8.3 การจัดการขยะในชุมชน จากตาราง 2.33 พบว่าการจัดการขยะในครัวเรือนของกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกัน โดยกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่มีการจัดเก็บขยะโดยให้เทศบาลนครลำปางดำเนินการจัดเก็บขยะให้ เนื่องจากความสะดวกในการจัดการ และต้องเสียค่าบริการเดือนละ 30 บาทต่อหลังคาเรือน และพบว่าในกลุ่มชุมชนกลุ่ม 1 และกลุ่ม 2 มีกลุ่มตัวอย่างประชากรที่มีการจัดเก็บขยะโดยนำไปทิ้งตามที่สาธารณะภายนอกชุมชน เช่น ตามแหล่งน้ำ คูคลอง และพื้นที่ว่างเปล่า เนื่องจากไม่ต้องการเสียค่าใช้จ่ายในการจ้างรถเก็บขยะจากเทศบาล และไม่ให้ความสำคัญกับการรักษาพื้นที่โบราณสถานในชุมชน

ตาราง 2.32 แหล่งของแสงสว่าง (หน่วย: คริวรีออน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	ไฟฟ้า (มิเตอร์)	ร้อยละ	ไฟฟ้า (ต่อจากที่อื่น)	ร้อยละ	รวมทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	39	100.0	-	-	39	100.0
	ประจวบคีรีขันธ์	36	94.7	2	5.3	38	100.0
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	55	98.2	1	1.8	56	100.0
กลุ่ม 2	รวม	130	97.8	3	2.2	133	100.0
	บ้านใหม่-ประจวบคีรีขันธ์	20	95.2	1	4.8	21	100.0
	ประจวบคีรีขันธ์-ท่านางลอย	36	100.0	-	-	36	100.0
	พระแก้ว-หัวข่าง	17	100.0	-	-	17	100.0
กลุ่ม 3	รวม	73	98.6	1	1.4	74	100.0
	ช่างแต่ิม	4	100.0	-	-	4	100.0
	ประจวบคีรีขันธ์-ท่ามะโอ	21	100.0	-	-	21	100.0
	ศรีคีรีมาศ-แสงเมืองมา	20	100.0	-	-	20	100.0
	รวม	45	100.0	-	-	45	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548

หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรรวมทั้งหมด 252 คริวรีออน

ตาราง 2.33 การจัดกิจกรรมในชุมชน (หน่วย: ครัวเรือน)

กลุ่มชุมชน	ชื่อชุมชน	เข้าถึง	ร้อยละ	เทศบาลจัดเก็บถึงหน้าบ้าน	ร้อยละ	นำไปทิ้งตามที่สาธารณะภายนอกชุมชน	ร้อยละ	นำไปทิ้งที่จุดทิ้งขยะรวมในชุมชน	ร้อยละ	รวมทั้งหมด	ร้อยละ
กลุ่ม 1	กำแพงเมือง	3	7.7	30	76.9	6	15.4	-	-	39	100.0
	ประตูดาล	2	5.3	30	78.9	6	15.8	-	-	38	100.0
	แจ้งหัวริน-สันโค้ง	3	5.4	50	89.2	3	5.4	-	-	56	100.0
	รวม	8	6.0	110	82.7	15	11.3	-	-	133	100.0
กลุ่ม 2	บ้านใหม่-ประตูดำ	2	9.5	19	90.5	-	-	-	-	21	100.0
	ประตูต้นผึ้ง-ท่านางลอย	2	5.6	30	83.3	4	11.1	-	-	36	100.0
	พระแก้ว-หัวข่วง	2	11.8	15	88.2	-	-	-	-	17	100.0
	รวม	6	8.1	64	86.5	4	5.4	-	-	74	100.0
กลุ่ม 3	ช่างเดิม	-	-	4	100.0	-	-	-	-	4	100.0
	ประตูปอง-ท่ามะโอ	-	-	20	95.2	-	-	1	4.8	21	100.0
	ศรีล้อม-แสงเมืองมา	1	5.0	18	90.0	-	-	1	5.0	20	100.0
	รวม	1	2.2	42	93.4	-	-	2	4.4	45	100.0

ที่มา: การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ปี พ.ศ. 2548
 หมายเหตุ: กลุ่มตัวอย่างประชากรรวมทั้งหมด 252 ครัวเรือน

2.9 สรุป

พื้นที่เมืองเก่าเขลางค์นคร รุ่นที่ 1 เป็นพื้นที่ที่มีชาวบ้านเข้าไปบุกรุกครอบครองเพื่ออยู่อาศัยในพื้นที่โบราณสถานเป็นจำนวนมาก ได้แก่ พื้นที่กำแพงเมืองเก่า คูเมืองเก่า และวัดเก่า โดยมีชุมชนแออัดที่เข้าไปอยู่อาศัยในเขตโบราณสถานทั้งหมด 9 ชุมชน จากข้อมูลในปี พ.ศ. 2548 พบว่ามีชาวบ้านที่บุกรุกในเขตโบราณสถานจำนวน 684 ครัวเรือน และพบการบุกรุกพื้นที่โบราณสถานของชาวบ้านหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับเอกสารสิทธิในพื้นที่โบราณสถาน กลุ่มชาวบ้านที่บุกรุกครอบครองพื้นที่โบราณสถานโดยไม่มีเอกสารสิทธิ กลุ่มชาวบ้านที่เช่าที่ราชพัสดุในพื้นที่โบราณสถานจากกรมธนารักษ์ และกลุ่มชาวบ้านที่เช่าที่วัดเก่าในพื้นที่โบราณสถานจากกรมศาสนา โดยพื้นที่เมืองเก่าเขลางค์นคร รุ่นที่ 1 มีสภาพของโบราณสถานส่วนใหญ่ที่ยังคงสภาพสมบูรณ์ สามารถมองเห็นแนวเขตโบราณสถานได้อย่างชัดเจน และหน่วยงานรัฐคือกรมศิลปากรซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการพื้นที่โบราณสถาน ได้เข้าไปอ้างสิทธิที่ดินในเขตโบราณสถานว่าเป็นพื้นที่ของรัฐ และเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานในเขตเมือง โดยเน้นแนวคิดในการไล่หรือชุมชนออกไปจากพื้นที่โบราณสถาน และทำให้เกิดความขัดแย้งกับชุมชนขึ้น โดยชุมชนได้อ้างสิทธิที่ดินตามจารีตประเพณีท้องถิ่นของชุมชน

การศึกษาในครั้งนี้มีกลุ่มตัวอย่างประชากรจำนวน 252 ครัวเรือน โดยผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มชุมชนแออัดออกเป็นสามกลุ่มชุมชนตามลักษณะร่วมที่สำคัญ เพื่อสร้างความเข้าใจในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนแออัด และเพื่อพิจารณาความแตกต่างของกลุ่มชุมชนทั้งสามกลุ่ม

จากข้อมูลข้างต้นที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นบริบทโดยทั่วไปของพื้นที่ศึกษา ซึ่งกล่าวถึงลักษณะทางกายภาพ และสิทธิในการครอบครองที่ดินของชุมชนในเขตเมืองเก่า ตลอดจนคุณลักษณะของประชากร สภาพทางเศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเกิดและการขยายตัวของพื้นที่ของชุมชนแออัดในพื้นที่เมืองเก่าลำปาง ซึ่งในบทที่สาม ผู้วิจัยมุ่งนำเสนอถึงพัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนแออัดในเขตโบราณสถาน และการเปลี่ยนแปลงทางด้านบริบทของชุมชนแออัดในพื้นที่เมืองเก่า กับการเปลี่ยนแปลงของจังหวัดลำปางในช่วงเวลาต่าง ๆ ตามเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น โดยพิจารณาร่วมกับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ตลอดจนนโยบายของรัฐในการจัดการชุมชนแออัดในพื้นที่เมืองเก่า และการอธิบายถึงปัจจัยที่มีผลต่อการขยายตัวของพื้นที่ของชุมชนแออัดในพื้นที่เมืองเก่า